

PATRICK O'ROURKE
Tarton yliopisto

Lounaisitämerensuomalaiset denominaalit johtimet *-As (: *-AhA-), *-k̄As ja *-kkAs¹

Abstract

Southwest Finnic denominal derivative suffixes *-As (: *-AhA-), *-k̄As and *-kkAs

In this article, I examine Southwest Finnic variants of the derivative suffixes *-As (: *-AhA-), *-k̄As and *-kkAs. The suffixes themselves are common in Finnic, but the distribution of certain words formed with the suffixes gives reason to assume a local development of the use of the suffixes. Southwest Finnic linguistic forms mentioned in the article are Courland and Salaca Livonian, and the insular and western dialects of North Estonian. The suffix *-As (: *-AhA-) has spread analogically in the Livonian lexicon and the function of the suffix in Livonian to some extent resembles that of the Latvian nominative singular suffix. The suffix *-k̄As is secondary, deriving from the merger of *-k̄A and *-As. The suffix *-kkAs is also secondary and derives in Southwest Finnic from the merger of the suffixes *-kkA and *-As. In total, 19 word stems with the suffixes *-As, *-k̄As and *-kkAs have a Southwest Finnic distribution, evidencing the innovative addition of the suffixes.

Tässä artikkelissa käsittelen denominaalien johdinten *-As (: *-AhA-), *-k̄As ja *-kkAs lounaisitämerensuomalaisia variantteja. Johtimet itse ovat itämerensuomessa laajalevikkisiä, mutta eräiden niillä

1. Kiitän vertaisarvioijiani tärkeistä täsmennyksistä ja hyvistä huomioista, samoin Santeri Junttilaa, jolle myös erityiskiitos avusta artikkelin muotoilussa. Tämän artikkelin kirjoittamista on tukenut Viron tiedenevoston projekti PRG2184 ”Idast läände: eesti keele ja lõuna-läänemeresoome keelte tüpoloogiline muutumine uurali taustal”.

muodostettujen johdosten levikki antaa aiheita olettaa johdinten käytön paikallista kehitystä. Artikkelissa lounaisitämerensuomalaisina mainitut kielimuodot ovat kuurinmaan- ja salatsinliivi sekä pohjoisviron saari- ja länsimurre. Johdin **-As* (: **-AhA-*) on levinnyt analogisesti liivissä muuhun sanastoon ja liivissä sen funktio jossain määrin muistuttaa latvian yksikön nominatiivin tunnusta. Johdin **-k̃As* on sekundaari ja syntynyt johdinten **-k̃A* ja **-As* yhteensulautumasta. Johdin **-kkAs* on myös sekundaari ja lounaisitämerensuomessa seurausta johdinten **-kkA* and **-As* yhteensulautumasta. 19:llä **As-*, **k̃As-* ja **kkAs-*johdoksella on lounaisitämerensuomalainen levikki, joka viittaa johdinten innovatiiviseen liittymiseen.

1. Lounaisitämerensuomi

Tämä artikkeli käsittelee Riianlahden ympärillä puhuttuja itämerensuomalaisia kielimuotoja. Niihin kuuluvat kuurinmaanliivi ja salatsinliivi (yhdessä *liivi*) sekä pohjoisviron saari- ja länsimurre. Käytän artikkelissani pohjoisviron saari- ja länsimurteista yhteisnimitystä *lounaisviro* ja liivistä ja lounaisvirosta yhteisnimitystä *lounaisitämerensuomi*. Olen aiemmin kirjoittanut mahdollisista lounaisitämerensuomalaisista fonologisista muutoksista (O'Rourke 2022) ja tässä artikkelissa keskityn morfologis-leksikaalisiin yhtäläisyyksiin.

Petri Kallio käyttää nimitystä lounaisitämerensuomi synonyymina *Riianlahden itämerensuomelle*, kantasuomen murteelle, jonka jatkaja on liivin kieli (Kallio 2014: 158–163). Tässä tapauksessa *lounaisitämerensuomi* viittaa diakronisena terminä tiettyyn kantakielivaiheeseen. Kirjallisuudessa on termiä *lounaisitämerensuomi* kuitenkin käytetty myös alueellisessa merkityksessä. Tällöin se kattaa liivin ja lounaisviron lisäksi myös eteläviron mulkin (mulgin) ja leivun kielet (ks. O'Rourke & Pajusalu 2016). Tässä käytössä termi on vain kieli- maantieteellinen (areaalinen), sillä vaikka mulkin ja leivun kielissä on lounaisitämerensuomalaisten kielimuotojen kanssa yhteisiä piirteitä, eteläviro on haarautunut kantasuomesta kronologiassa ensimmäisenä (Kallio 2014). Tällöin lounaisitämerensuomen piirteitä mulkissa ei voi pitää yhteisestä kantamurteesta polveutuvina vaan sekundaarina alueellisena kehityksenä.

On myös vain liiville ja mulkille yhteisiä piirteitä, esimerkiksi refleksiivinen verbinjohdin, mulkin *-gu-* ja liivin *-gð-* (ks. Pajusalu 1996: 62–64). Tämänkaltaiset yhtäläisyydet ovat todennäköisesti kontaktilähtöisiä. Liivin ja mulkin kontakteista puhuttaessa ei vielä ole kuitenkaan otettu kantaa kontaktien luonteeseen; sen systemaattinen selvittäminen vaatii oman tutkimuksensa.

Synkronisesti yhteisiä, alueellisia piirteitä on käsitelty jo Lembit Vaba, joka käyttää lounaisitämerensuomen murteita sisältävästä alueellisesta kokonaisuudesta maantieteellistä nimitystä *Kuurinkurkun kieliliitto*. Kieliliiton määritelmä käsittää kuurinmaanliivin, pohjoisviron saari- ja osittain länsimurteet sekä Kuurinmaan pohjoisosassa puhutun latvian liiviläismurteet (latviaksi *tāmnieku izloksne*) (Vaba 1977: 251).

Vaban käyttämä termi perustuu mainittujen murteiden fonologisiin yhtäläisyyksiin sekä yhteisiin latvialaislainoihin viron ja liivin murteissa. Kallion käyttämä termi taas viittaa myöhemmän liivin polveutumiseen samalla alueella aiemmin puhutusta kantakielestä. Yhteistä kaikille määritelmille on Riianlahden ympäristö ja sen kielet. Tämän artikkelin *lounaisitämerensuomi* on Kallion termiä laveampi mutta Vaban termiä kapeampi yhteisnimitys Riianlahden ympäristön itämerensuomalaisille murteille, jotka ovat osallistuneet yhteisiin kielillisiin muutoksiin. Alla esittelen lounaisitämerensuomen sanastoa ja johtimia.

2. Lounaisitämerensuomalaisia johtimia

Tässä artikkelissa tarkasteltavat johtimet ovat *-As (: *-AHA-) ja *-ĶĶAs. Esittelen molempien johdinten tapauksessa ensin liivin kielessä esiintyviä sanoja, joissa nämä johtimet esiintyvät. Tämän jälkeen esittelen virolaisia murre sanoja, joissa käsiteltävät johtimet esiintyvät samankaltaisten kehitysten tuloksena. Lopuksi käsitelen murre sanoja, joilla on vastine sekä liivissä että lounaisvirossa.

Ensimmäinen tarkasteltava johdin, *-As : *-AHA-, ei ole lounaisitämerensuomalainen, vaan yleisitämerensuomalainen ja pohjautuu indoeurooppalaisten lainasanojen mukana omaksuttuun päätteeseen. Vanhimpia lainoja ovat esim. *porsas*, *taivas* ja *kuningas*. Ensimmäinen

on mahdollisesti kantabaltoslaavilainen (Holopainen 2019: 190–193), toinen indoiranilainen (mts. 270–271) ja kolmas germaaninen laina (EVE s.v. *kuningas*). Sanat, joissa pääte (eli indoeurooppalaisissa kielissä temaattisen maskuliinin nominatiivin tunnus) esiintyy, edustavat monta eri lainasanakerrostumaa.

Toinen tarkasteltava johdin on **-k̃kAs*. Johdin on sekundaari, muodostunut johdinten **-kkA* ja **-As* : **-AhA-* yhteensulaumasta (Laanest 1975: 144–145; Hakulinen 1979: 156–157). Sulaumajohdin liittyy niihin sanoihin, joissa pohjoisitämerensuomessa edustuu primääri *-kkA*, esim. sm. *mustikka*, vrt. viP *mustikas* id. Pohjoisitämerensuomessa esiintyvän geminaatallisen muodon on perinteisesti katsottu olevan alkuperäinen (Laanest 1975: 136), mutta on myös vastaesimerkkejä pohjoisitämerensuomen analogisesta *kkA*-johtimen yleisty- misestä, esim. vs. *haugas*, sm. *ha(v)ukka* ← kgrm. **habukaz* (SSA s.v. *haukka*, EMS, VMS s.v. *haugas*). Kettunen (1962: 48) selittää sanan *haugas* geminaattansa heikon asteen puolesta epäodotuksenmukaiseksi mukautumaksi toiseen supistumanominien tyyppiin; odotuksenmu- kainen muoto olisi **haukas* (< **hap̃ukkas*).

Tarkasteltavat lounaisviron murre sanat osoittavat, että yleisvi- rolaisen *-kas*-johtimen lisäksi esiintyy myös varianttia *-gas*. Variantit voi selittää myös saman johtimen allomorfeiksi niissä ympäristöissä, joissa päätettä edeltää ensitavun pitkä tavuaines, joka pohjoisvirossa on johtanut äännelaillisesti suljetun tavun geminaatan lyhenemiseen yksinäisklusiiliksi (Kettunen 1962: 45). Kaikkiin tapauksiin tämä se- litys ei kuitenkaan sovi (ks. myös Rapola 1966: 130–137) ja esitänkin alla mainittujen esimerkkien pohjalta, että Riianlahden itämerensuo- malaisissa murteissa on ollut yksinäisklusiilinen muoto **-k̃A*, johon on liittynyt yleisitämerensuomalainen **-As* : **-AhA-*. Tämä johdin on puolestaan kehittynyt suffiksaalisen astevaihtelun kautta muodosta **-kA*.

3. Liivin -ōz

Suomenlahden eteläpuolisessa itämerensuomessa on paikoin yleisty- nyt **As*-pääte myös kantaauralista periytyneisiin sanoihin, esim. viP *kotkas* 'kotka' < **kočka* (EVE s.v. *kotka*). Päätteen yleistyminen on

varsinkin liivin kielelle ominaista:² *ē'ņōz* 'kirjotikka' (vrt. vs. *hähn* 'tikka'); *kūrgōz* 'kurki'; *lō'nōz* 'lahna'; *lūomōz* 'eläin' (vrt. viP *loom* id.); *ni'zzōz* 'nisu'; *nōļōz* 'kaali' (vrt. sm. *naatti*); *puķkōz* 'putki' jne.

Liivin käänteissanakirjassa (Laakso 1988) on Kettusen liivin kielen sanakirjan (LW) pohjalta lueteltu omina sana-artikkeleinaan yhteensä 515 (ō)z-loppuista substantiivia ja adjektiivia (kaikista sanaluokista yhteensä 626 sana-artikkelia). Olen seulonut 515 sanasta pois yhdyssanat, uudemmat lainasanat ja uudissanat sekä laskenut sana-artikkelit yhdeksi, mikäli niitä erottaa vain murteellinen *ōz-* ~ *z-* variaatio, esim. länsiliivin *a'brōz* ~ itäliivin *a'bbōrz* 'hauras'. Näin jää 150 liivin (ō)z-loppuista sanavartaloa, joilla on itämerensuomalaisia vastineita. Taulukko on tämän artikkelin lopussa liitteenä 1.

Näistä 22 sanavartaloa palautuu liiviä edeltävään kantamuotoon, käytännössä kantasuomeen:

a'brōz ~ *a'bbōrz* 'hauras' < **hapras* ← grm. **sawras*;
ā'dz ~ *q'dōz* 'ahdas' < **ahtas* ← blt. **anštas*;
angrōz ~ *angōrz* 'ankerias' < **ankērjas* ← blt. **angurjas*;
e'gz ~ *e'ks* ~ *ā'gz* ~ *ā'ks* (Ii) ~ *ā'ggōz* ~ *ā'ggiz* (Kl) 'äes'
 < **ākes* ← grm. **agepō*;
i'gž ~ *i'kš* ~ *i'ggōz* 'ies' < **iķes* ← slv. **jīžese*;
irmōz, *irmzi* 'hirmuinen' < **hirmuisa* ← blt. **širmu-* (vrt. Junttila tässä kokoelmassa)
je'llōz, *jeldzi* 'eloisa' < **eloisa*
kīv(ōz) (< **kiivus*) 'viha' < **kiivas* ← blt. **gīvas*;
kū'odō ~ *kū'odz*, *kū'odōz* (SjW) 'oikeus, tuomioistuin'
 < **kohtus*;
kā'm(ōz) 'aave, kummitus' < **kāhmūs*;
mā-na'grōz ~ *-na'ggōrz* 'peruna' < **nakris*;
pārdaz ~ *pardōz* (Kl) 'veneen parras' < **partās* ← grm.
 **bardaz*;
pīzōz ~ *pūzōz* ~ *pōzōz* 'pensas' < **pēnsas*;
pū'ts ~ *pū'dōz* 'puhdas' < **puhtas* ← blt. **pōštas*;

2. Mikäli liivin murretta ei ole esimerkissä eriksen merkitty, on kyseessä kuurinmaanliivin sana. Kuurinmaanliivin esimerkit ovat sanakirjasta *Liivi-eesti-läti-sõnaraamat* sekä sen verkkojulkaisusta, jolloin sanakirjan viite on (LELS). Salatsinliivin lähteenä ovat Salis-Livisches Wörterbuch sekä Sjögrenin sanakirjan verkkojulkaisu (SLW). Sanakirjaan viitattaessa on viitteenä sivunumero, verkkojulkaisuun viitattaessa hakusana.

repš ~ *repšōz* 'muikku' < **rää(p)pūs*;
ri 'gž' ~ *ri'kš* (~ *rü'kš*) ~ *ri'ggōz* 'ruis' < **rUkis* ← ger **rugiz*;
rāstōz 'räystäältä putoava vesipisara t. siinä oleva jääpuikko'
 < **räüstās* ← grm. **hrausta*;
sāpkōz ~ *sōpkōz* 'saapas' < **saappakas* ← slv. **sāpagu*;
tiurōz ~ *tiiurōz* ~ *tōurōz* 'kallis' < **tiūris* ← grm. **diuriz*;
tūorōz 'raaka, vihreä; kostea' < **toores* ← blt. **dōra*;
valmōz 'valmis' < **valmis*;
vīrōz ~ *vūrōz* ~ *vōrōz* 'vieras, outo' < **veēras*.

Kuten sanaluettelosta huomaa, on liivin kielen (ō)z-pääte kielen vanhimmassa sanastossa monen eri kehityksen seurausta. Liivin kielessä ovat jälkitavujen **a* ja **ä* sulautuneet **a*:ksi ja **e*, **ē*, **o*, **u* ja **ü* sulautuneet **u*:ksi, minkä jälkeen kaikki jälkitavujen vokaalit ovat redusoituneet tai heittyneet nykyisiin muotoihinsa (ks. Kallio 2016: 43, 55–58).

Edellä mainittujen sanojen lisäksi 13 sanalla on *s*-loppuiset vasti-
neet Suomenlahden eteläpuolisessa itämerensuomessa:

- li. *arāgōz* ~ viP *harakas* 'harakka' ~ sm. *harakka* id.;
- li. *kajāg(ōz)* ~ viP *kajakas* 'lokki' ~ sm. *kajava* id.;
- li. *kā'skō(z)*, *kō'skō* ~ viP *kasukas* 'turkki' ~ sm. *kasukka* 'kaapu';
- li. *kuotkānōz*, *kuotkāna* ~ viP *kotkas* 'kotka' ~ sm. *kotka*;
- li. *lipkōz*, *lipskōz* 'tukko', viP *lipakas* 'paperisuikale' ~ sm. *lipukka* 'pieni, ohut esine';
- li. *mōškōz*, viP *maasikas* 'mansikka' ~ sm. *mansikka*;
- li. *muškōz*, viP *mustikas* 'mustikka' ~ sm. *mustikka*;
- li. *pī'lgōz*, viP *pihlakas* 'pihlaja' ~ sm. *pihlaja*;
- li. *rēmōgōz*, viP *remmelgas* 'hanhenpaju; raita' ~ sm. *remmeli* id.;
- li. *sa'grōb(ōz)*, viP *saarmas* 'saukko' ~ sm. *saarva* id.;
- li. *salāk(ōz)*, viP *salakas* 'salakka' ~ sm. *salakka*;
- li. *sūongōz*, viP *soomus* 'suomu' ~ sm. *suomu*;
- li. *ūogōz*, *u'ogōz*, *u'ogmōz* 'vihne, oas', viP *ohakas* 'ohdake' ~ sm. *ohdake*.

Tässä sanaryhmässä viidellä sanueella on itämerensuomea laajempi levikki: *kajāgōz* 'lokki' (vastine saamessa), *kuotkānōz* 'kotka' ⇐ kur. **kočka*; *mōškōz* 'mansikka' ⇐ kur. **mīxə*; *pī'lgōz* 'pihlaja' ⇐ kur.

**piĉla*; ja *sūongōz* 'suomu' ← kur. **simə*. Kahdelle sanueelle on osoitettu varma lainaoriginaali: *kā'škōz* 'turkki' ← slv., vrt. ven. *кожух* 'lampaannahkaturkki'; *ūogōz* 'ohdake' ← blt., vrt. lv. *asta* 'häntä'. Liivin *gōz/kōz*-loppuisia ja pohjoisviron *kas*-loppuisia sanoja käsitte-
 len tarkemmin alla. Joissain liivin vastineissa sanavartaloon sisältyy variaatiota päätteellisen ja päätteettömän variantin välillä, kuten sanassa *salāk* ~ *salākōz* 'salakka'. Näiden sanojen tapauksessa päätte-
 en liittyminen ei ole siis vakiintunut.

Edellä mainittujen lisäksi on 14 (*ō*)z-loppuista asua, joilla on liivin ulkopuolella lounaisvirolainen levikki; nämä esittelen artikkelin seuraavassa osiossa.

4. Lounaisitämerensuomen -as

Luettelossa yllä liivin *ōz*-loppuisilla sanoilla on vain kaksi pohjoisviroon rajoittuvaa, mutta siinä laajalevikkistä vastinetta *kotkas* ja *saarmas*. Liiviä ja lounaisvirolaista taas yhdistää 14 sanaa, joissa yksikön nominatiivi päättyy sibilantiin; lounaisviron murrevastineita tarkastelemalla onkin havaittavissa toisaalta eroja pohjoisviron ja lounaisviron välillä, toisaalta yhtäläisyyksiä lounaisviron ja liivin välillä.

- li. *a'dlōz*, viLo *ādalas* 'odelma' ~ viP *ādal* id.;
- li. *agān(ōz)*, viLo *aganas* 'akana' ~ viP *agan* id.;
- li. *angrōz*, *angōrz*, viLo *angeras* 'ankerias' ~ viP *angerjas* id.;
- li. *aṅṅigōz* (Pz), *aṅgrōz* (Lž), *a'ṅgōz*, viLo *ahingas* 'ahingas' ~ viP *ahing* id.;
- li. *būolgōz*, viLo *poolgas* 'puolukka' ~ viP *pohl* id.;
- li. *ē'dmōz* 'vaate' ~ viLo *ehtmes* 'harteet, lapaluiden alue; vyöalue';
- li. *kīermōz* 'kierre, säie; puutoukka' ~ viLo *keermes*, *kiirmes* 'kierre, säie; leipäviipale';
- li. *lainōz* (Kr), viLo *laines* (Kse) 'laine' ~ viP *laine* id.;
- li. *luš'kōz*, viLo *lustjas* 'luste' ~ viP *luste* id.;
- li. *o'unōz*, viLo *ahunas* 'ahven' ~ viP *ahven* id.;
- li. *pē'gōz*, viLo *pähkes* 'pähkinä' ~ viP *pähkel* id.;
- li. *vuorābōz*, *vōrābōz*, viLo *oravas*, *orabas* 'orava' ~ viP *orav* id.;

li. *ro'ugōz* 'rauhanen' ~ viLo *rahugesed* 'rauhaset' ~ viP *rahu* 'rauhanen';

li. *sa'dlōz*, viLo *sadulas* 'satula' ~ viP *sadul* id..

Lounaisitämerensuomalainen levikki perustuu EMS:n ja VMS:n antamiin tietoihin. Sanoista vain kaksi polveutuu kantauralista, *būolgōz* 'puolukka' ja *vuorābōz* ~ *vōrābōz* 'orava', kantasanoista, joihin on liittynyt myöhempi johdin. Kahdessa sanassa on kantauraliin palautuva primääri **mV*-johdin, *ē'qmōz* 'vaate' ja *kīermōz* 'kierre, säie; puutoukka', ja vaikka molempien kantasana on levikiltään vähintään itämerensuomalainen, ovat johdokset levikiltään lounaisitämerensuomalaisia. Kahdella sanalla on etäsukukielisiä vastineita: *o'unōz* 'ahven' (saamessa) ja *pē'gōz* 'pähkinä' (mordvassa). Lopuille sanoista on esitetty joko balttilais- (*a'dlōz* 'odelma', *angrōz* ~ *angōrz* 'ankerias', *a'ngōz* 'ahingas') tai germaanilainaoriginaali (*agānōz* 'akana', *lainōz* 'laine', *luš'kōz* 'luste', *ro'ugōz* 'rauhanen', *sa'dlōz* 'satula').

Näistä kaikki balttilaiset lähtömuodot on rekonstruoitu *s*-loppuiksi, germaanisista vain **hlainiz* 'laine' (SSA). Näin ollen lounaisitämerensuomalaisista sanoista käytännössä balttilaislainat edustaisivat säilymää (joskin sanan *angeras* tapauksesta ks. alla). Muodollisesti li. *lainōz* ~ viLo *laines* voisivat palautua germaanioriginaaliin, mutta paikallisen levikkinsä takia ne voivat vaihtoehtoisesti olla myöhempää rinnakkaiskehitystä.

Yhteensä siis 49 itämerensuomalaisessa sanavartalossa *s*-pääteellä on liiviä laajempi levikki. 101 itämerensuomalaisessa vartalossa pääte on vain liivissä. Tämän perusteella ei voi vielä todeta, että liivissä on muihin itämerensuomalaisiin kieliin verrattuna moninkertaisesti enemmän **As*-päätetä. Vaatisi oman vertailevan tutkimuksen osoittaa, onko muissa itämerensuomalaisissa kielissä yhtä paljon liivistä puuttuvia **As*-päätteisiä sanoja. Joka tapauksessa liivin kielen sanastossa on tämän sanaluettelon perusteella paljon innovatiivista **As*-pääteen käyttöä.

Pitkäaikainen kanssakäyminen latvian kielen kanssa tarjoaa ilmiölle selityksen. Kanssakäymisen tuloksena kahden eri kielikuntiin kuuluvan kielen rakenteet ovat lähentyneet toisiaan (Ernštreits & Kļava 2014).

Latviassa *-s* on maskuliinin (ja eräiden harvojen feminiinien) nominatiivin tunnus. Liivin kielessä uralilaisena kielenä ei ole

kieliopillista sukua. Pääteen analoginen yleistyminen liivissä antaa silti aihetta olettaa, että (*ō*)z-loppuisten nominien ryhmässä pääte on muodostunut tai ainakin ollut muodostumassa eräänlaiseksi yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kontakti latvian kielen kanssa on voinut johtaa (*ō*)z-pääteen funktion reanalysointiin latviassa esiintyvää pääteainesta vastaavaksi. Tämän tulkinnan puolesta puhuu myös se, että päätteellinen muoto paikoin vaihtelee päätteettömän muodon kanssa muuttamatta sanan merkitystä.

Liivin kielen laaja loppuheitto on johtanut useimmissa taivutus-tyypeissä sijasynekretismiin. Sijasynekretismi tarkoittaa kahden morfeemin välisen eron ja distinktiivisten muotokategorioiden välisen rajan hämärtymistä tai katoamista nominintaivutuksessa. Liivin kielessä loppuheitto on johtanut nominatiivin ja genetiivin välisen eron katoamiseen yksikössä useimmissa nomineissa ja monikossa täydellisesti. Tämä taas on vaikuttanut kieliopillisten sijojen järjestelmään ja nominaalisten lauseenjäsenten väliseen hierarkiaan (Grünthal 2010: 92, 101). Sijasynekretismin esiintyminen yksikössä riippuu taivutus-tyypistä, joten liivin tapauksessa yksikössä esiintyy nominatiivin ja genetiivin *asymmetrinen*, monikossa taas *symmetrinen synkretismi* (symmetrisen ja asymmetrisen synkretismin erosta ks. Grünthal 2010: 97).

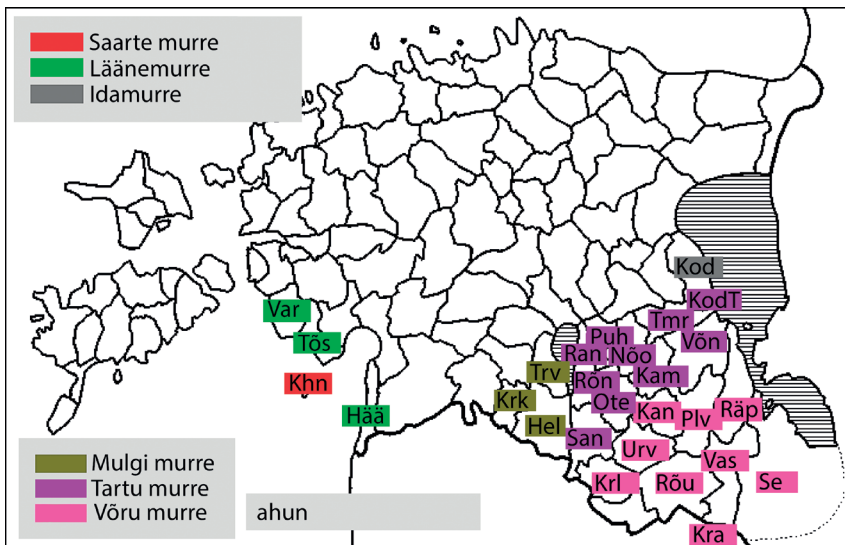
Asymmetrinen synkretismi esiintyy liivin 127 nominityypistä 77 tyyppin yksikössä (Viitso 2008: 348–355 *apud* Grünthal 2010: 105). Yksi taivutustyyppi, jossa synkretismi jää toteutumatta, on juuri *š-*, *z-*, ja *ž-*loppuisten nominien ryhmä (Grünthal 2010: 106). Tähän ryhmään on vaikuttanut nimenomaan kontakti latvian kielen kanssa, kun jotkin sanat ovat siirtyneet analogisesti (*ō*)z-loppuisten nominien ryhmään. Näin on tapahtunut myös uudemmissa latvian feminiineistä lainatuissa sanoissa, joiden lainaoriginaalissa ei siis ole *s*-päätetä, esim. *ļu'rbōz* 'kelvoton' ← lv. *ļurba* id. (LW 209), *puogōz* 'nappi' ← lv. *poga* id. (LW 316), *stī'gōz* 'lanka' ← lv. *stīga* 'nuora; (soittimen) kieli' (LW 381), *vīzōz* 'virsu' ← lv. *vīze* id. (LW 495).

Pääte on ainakin osassa sanoja yleistynyt monikon muodon kautta yksikköön: *ma'gdōz* : *ma'gdōd* 'maltaat'; *mīm(ōz)* : *mīmōd* 'myymit'; *mōtkōz* : *mōtkōd* 'ajatukset'; *nīdōz* : *nīdōd* 'niidet'; *sūrmōz* : *sūrmōd* 'suurimot'. Kaikki mainitut sanat esiintyvät pääosin monikossa. Eriytisesti *nīdōz* 'niisi' viittaa yksikön muodon toissijaisuuteen, sillä

mikäli alkuperäinen yksikkö **niici* olisi säilynyt liivissä, olisi sana lähisukukielten vastineiden perusteella kehittynyt muotoon ***nīž*. Sanan nykymuoto kuitenkin osoittaa, että yksikön muoto on muodostettu monikon muodon pohjalta.

Liivin loppuheitosta seurannut sijasynekretismi nominatiivin ja genetiivin välillä loi edelleen tarpeen luoda uusia keinoja erottaa muotokategorioita toisistaan. Tähän tarjoutui ratkaisuksi synkretismin ulkopuolelle jäänyt (*ō*)*z*-loppuisten nominien ryhmä, joka paitsi säilyi omana kategorianaan, myös tarjosi pohjan uudenlaisen distinktion syntymiselle. Muutokseen myötävaikutti kontakti latvian kielen kanssa, jossa muodollisesti läheinen ja paikoin etymologisesti samalähtöinen maskuliinin nominatiivin yksikön tunnus mahdollisti liivin päätteen reanalysoinnin vastaavasti yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kehitys ei ollut täydellinen, mutta liivissä päätte yleistyi niin latvialaislainoihin, joiden lähtömuodossa päätettä ei ole, kuin omaperäisiin sanoihin, joiden yksikkö muodostettiin analogisesti vastaamaan uutta mallia.

Esittelen tässä artikkelissa lähemmin kaksi lounaisitämerensuomalaista *as*-päätteistä sanaa: liK *o'unōz* ~ viLo *ahunas* 'ahven' ja liK *aṅḡōrz* ~ viLo *angeras* 'ankerias'.

Kuva 1. Sanan *ahun(as)* 'ahven' levikki (VMS).

4.1. LiK *o'unõz* ~ viLo *ahunas* 'ahven'

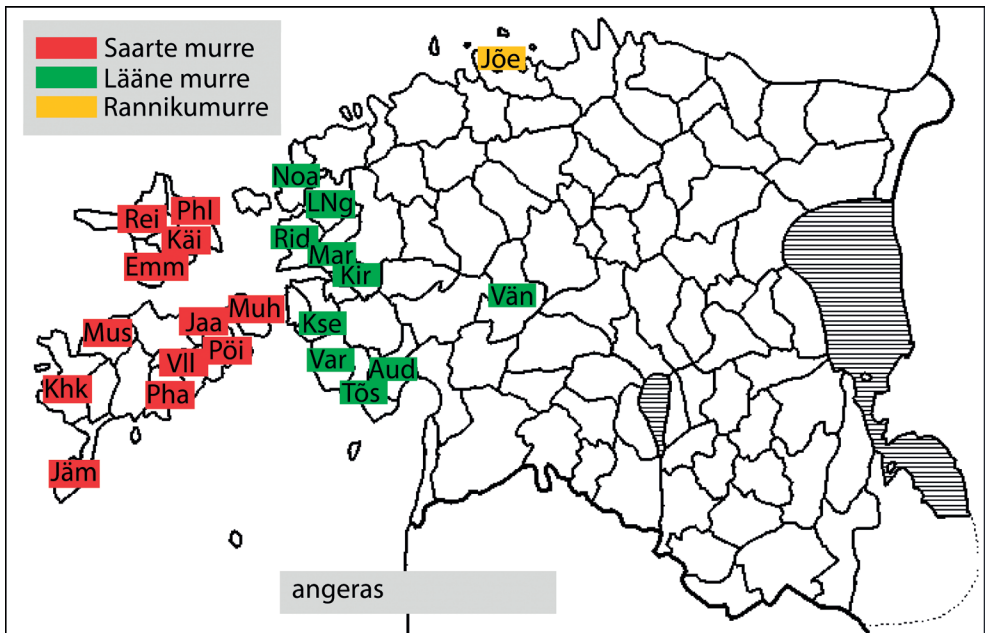
Sana *ahven* on rekonstruoitu myöhäiskantasuomen muotoon **ahven* (< kksm. **ašweni* < vksm. **ašŋânê* (YSuS s.v. *ahvën*)). Kuvassa 1 näkyy sanan murteellisen variantin *ah(h)un(as)* levikki. VMS ei kuvaa kartalla sanan variaatiota *ahun* ~ *ahhun* ~ *ahunas*, mutta EMS:n tietojen mukaan *ahun* on etelävirolainen, variantti *ahhun* pohjoisvörolainen ja settolainen. Sen sijaan *ahunas* esiintyy lounaisvirossa, kartan läntisemmissä murteissa Häädemeestessä, Kihnussa, Tõstamaassa ja Varblassa (EMS s.v. *ahunas*). Pohjoisvirossa esiintyy laajalti muoto *ahven*, mutta lounaisvirossa sekä hajanaisesti Harjumaalla, Kadrinassa, Kolga-Jaanissa ja Tormassa esiintyy muoto *ahvenas*; lisäksi Jõe-lähtmessä ja Jõhvissa on *ahvenas* ylipitkässä kestoasteessa (EMS s.v. *ahven*).

Kuurinmaanliivin *o'unõz* on salatsinliivissä muodossa *ouñõs* (SLW) ja molemmat muodot ovat rekonstruoitavissa asuun **ahunas*. Liivin ja lounaisviron sanassa näkyy sama äänteenmuutos kuin etelävirossa, joten voidaan puhua jaetusta (arealisesta) innovaatiosta. Sanassa esiintyvä johdinaines *-n-* on perinteisesti rekonstruoitu muotoon **-nA* (esim. Laanest 1975: 138), joten sen myöhäiskantasuomen vartalo on ollut **ahvena-*. Kolmannen tavun **a* edustuu nykyäänkin pohjois- ja eteläviron murteiden paradigmoissa (*ahun* : *ahuna*; *ahven* : *ahvena*).

Äänteenmuutos *v > u* esiintyy virossa labiaalivokaalin edellä, esim. *aru* (< *arvo*) 'ymmärrys, järki', *kasu* (< *kasvu*) 'hyöty' ja sananloppuisena etenkin lounaisessa itämerensuomessa, esim. viLo *karu* 'karva', *rasu* 'rasva' (Kettunen 1962: 117; O'Rourke & Pajusalu 2016: 74). Sanassa *ahun(as)* on kuitenkin kyseessä sanansisäinen *v:n* vokalisaatio. Suomenlahden eteläpuolisen itämerensuomen vastineissa on tapahtunut säännöllinen sisäheitto **ahvena* : **ahvena-* > **ahven* : **ahvna-*, jonka jälkeen genetiivivartalo on yleistynyt analogisesti nominatiiviin. Tähän analogiseen muotoon on lounaisitämerensuomessa liittynyt johdin **-As*. Vrt. vöron Vastselliinan murteen vastineita, joissa vanhempi *-v-* vaihtelee uudemman *-u-*n kanssa: *ahvnik* ~ *ahunik* (EMS).

Lounaisitämerensuomen ja eteläviron vastineissa paradigmansisäinen analogia on tapahtunut samaan suuntaan, eli genetiivivartalo

on yleistynyt vanhan nominatiivin kustannuksella. Muualla analogia on tapahtunut vastakkaiseen suuntaan **ahven* : **ahvna-* > **ahven* : **ahvena-*. Toisaalta *v > u* konsonanttien välillä on typologisesti tavallinen ja odotuksenmukainen kehitys, joten luultavimmin eteläviron ja lounaisitämerensuomen ääntenmuutokset ovat rinnakkaisia innovaatioita. Niiden jälkeen lounaisitämerensuomessa tapahtui vielä innovatiivinen päätteen lisääntyminen sanavartaloon. Lounaisvirolaisen innovaation mahdollisuuteen viittaa myös sana *angeras* 'ankerias' ja sen levikki (ks. alla).

Kuva 2. Sanan *angeras* 'ankerias' levikki (VMS).

4.2. LiK *aŋgõrz* ~ viLo *angeras* 'ankerias'

YSuS rekonstruoi kantasuomeen muodon **ankerijas*, josta > sm. *ankerias*, ka *ankerjas*, va. *aŋgõrjaz*, viP *angerjas*, vs. *aŋgõrjas*. YSuS-hakusanan *ankërijas* käydyssä keskustelussa on kuitenkin esitetty argumentteja rekonstruktion **angerjas* puolesta.

Pohjoisvirolaisen muodon *angerjas* rinnalla on eteläviron murteissa EMS:n mukaan *angerjass* (Trv, Krk, Ran, Nõo, Võn, Kam, Rõn) sekä *angõrjass* (Võn, San, Krl, Rõu, Vas, Se); jälkimmäistä vastaava asu sanalla on Kihnun murteessa.

Rannikkomurteissa esiintyy *aņņerjas* (Kuu, Hlj, Vai). Loppuaineksiltaan poikkeavia variantteja on etelävirossa Harglassa ja setos-
 sa, *angõruss* : *angõrusõ* (EMS s.v. angõruss), sekä Pühan murteessa Saarenmaalla, *aņņergas* (EMS s.v. angergas). Etelä- ja pohjoisviron murteista tavataan myös nominatiivissa s:ttömiä variantteja: *angerja* (Krk, Rõn), *angõrja* (Se) sekä *aņņerja* (VNg, Vai).

Liivin muotoa vastaa läheisesti kuvassa 2 näkyvä saarimurteen, länsimurteiden ja Jõelähtmen murteen *angeras* (länsimurteet, Emmaste) ~ *aņņeras* (saarimurteet, Ridala; Jõelähtme) (EMS s.v. *angeras*).

Teoriassa *angeras* ~ *aņņeras* voi olla hyvinkin vanha ja koko Riianlahdelta Vironmaalle ulottuneella rannikon murrejatkumon alueella muodostunut. Tähän mahdollisuuteen viittaa muoto *aņņeras* Jõelähtmellä. Rannikkomurteen edustus on kuitenkin selitettävissä hiidenmaalaisten harjoittamalla vaelluspyynnillä ja sitä seuranneella kieli-
 kontaktilla kyseisen pitäjän rannikolla 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoleenväliin (Björklöf 2012: 13). Sanan aiemman levikin voi siis määritellä lounaisvirolaiseksi.

Liivin *aņņõrz* ei viittaa **jAs*-pääteeseen, vaan pelkkään **As*-johtimeen. Liivin kielen pohjalta olisi mahdollista rekonstruoida kantasuomen muodoksi **ankęras*. Kantasuomessa tämä balttilaislaina on kuitenkin lähtökielensä asun **angurjas* pohjalta rekonstruoitavissa muotoon **ankęrjas*, joten liivin ja lounaisviron *angeras* vaikuttaa innovaatiolta.

5. Liivin -gõz

Liivin kielessä toinen tarkasteltava johdin on -gõz, soinnittomassa ympäristössä -kõz, esim. liK *kõpkõz* 'hiutale', *mõtkõz* 'ajatus' (Posti 1942: 291–292). Johdin on liivissä verrattain yleinen. Se on liittynyt niin vanhoihin perintösanavartaloihin kuin uudempiin lainavartaloihin, esim. *kīemgõz* ~ *kīmgõz* 'kumina'; *ki* 'vgõz' 'torahammas' (vrt. viP

kihv, vs. *kiuhk*, *kiuhh* id.); *pīgōz* 'pii'; *ro'ugōz* 'rauhanen'; *sīemgōz* 'siemen'; *sūongōz* 'suomu'; *sā'dgōz* 'säde'.

Mainituista sanoista *kīemgōz* ~ *kīmgōz* on laina alasaksan sanasta *kome(n)* 'kumina' (EES s.v. *köömen*). Johtimen liittyminen lainavartaloon on oletettavasti johtunut muotoluokkautumatendenssistä, jonka on motivoinut liivin *sīemgōz* (ks. Saareste 1947; Koponen 1991). Termi *muotoluokkautumatendenssi* tarkoittaa eri etymologisiin kerrostumiin, mutta samaan semanttiseen kenttään kuuluvien sanojen fonologista lähentymistä (Koponen 1991: 123). Koponen ja Saareste käsittelevät tendenssiä marjannimissä ja näiden murteellista levikkiä yhtäältä pohjoisviron luoteisissa ja läntisissä murteissa (Saareste), toisaalta itämerensuomalaisissa kielissä (Koponen).

Liivissä *-gōz* lienee yleistynyt vanhoissa perintösanoissa saman analogisen prosessin seurauksena kuin *-(ō)z*. Genetiivivartalo yleistyi nominatiivimuodoksi muualla kuin *-(ō)z*-loppuisissa sanoissa, mikä edesauttoi produktiivisen johtimen yleistymistä. Esimerkiksi sanoihin *kīemgōz* ~ *kīmgōz* ja *sīemgōz* ovat voineet muotoluokkautumatendenssin kautta vaikuttaa *pō'gōz* 'kupla, paukama; palko' ja *pē'gōz* 'pätkinä', joiden klusiili on reanalyysin seurauksena voinut kopioitua niihin. Liivin *pō'gōz* palautuu myöhäiskantasuomen muotoon **pahka* (YSuS s.v. **pahka*, vrt. sm. *pahka* 'visa, kääpä; kuhmu, paise'), johon on liittynyt lounaisitämerensuomalainen **-As*. Liivissä on myös rinnakkaismuoto *pā'kstōz* (SSA s.v. *pahka*), joka kuitenkin mitä ilmeisimmin on myöhempi latvialaislaina (vrt. lv. *pāksts* 'palko'). Myös *pē'gōz* on äänneasultaan lounaisitämerensuomalainen (vrt. sm. *pähkinä*).

Toinen esimerkki muotoluokkautumatendenssistä on sanojen *pīgōz* 'hammas' ja *ki'vgōz* 'torahammas' suhde. Liivin *ki'vgōz* on ilmeisesti vaikuttanut semanttisesti läheisen sanan *pīgōz* äänneasuun (merkityksestä ks. LW 296), koska tämän vastineet sukukielissä osoittavat sanan olleen alun perin johtimeton. Sanalla *ki'vgōz* on vastineet pohjois- ja etelävirossa.

Muotoluokkautumatendenssi ei kuitenkaan riitä yleispäteväksi selitykseksi kaikille *gōz*-päätteisille sanoille, vaan johtimen innovatiivinen käyttö on laajempaa. Näin on sanassa *sūongōz*, jossa lähisukukielten vastineiden perusteella on selvästi kyse **kas*-johtimesta. Näin myös sanan *ro'ugōz* tapauksessa, jolle SSA:ssa on esitetty varovaisesti germaaninen lainaoriginaali **hrauza* → sm. *rauhanen*,

pohjoisviron murteissa *rahu(ge)sed* (SSA s.v. *rauhanen*). Viron g:llinen muoto esiintyy tarkemmin katsottuna vain Hiidenmaalla muodossa *rahugesed* (VMS), joten tämäkin sana voi osoittautua lounaisitämerensuomalaiseksi. Liivin sanan lounaisitämerensuomalaisen kehityksen voi rekonstruoida seuraavasti: **rauhakās > *rauhōgōs > *rauhgōs > *ra'ugōs > *ro'ugōs > ro'ugōz*. Hiidenmaan muoto viittaa myös yksinäisklusiiliin, jos kohta se palautuu pikemminkin muotoon **rauhaganen*.

Liivin johtimen *-gōz* ei voi varauksetta katsoa palautuvan yleisitämerensuomalaiseen geminaatalliseen muotoon **-ĳkAs* : **-ĳkAhA-*, eikä näitä muotoja ole perinteisesti yhdistettykään (Laanest 1975: 144–145; Hakulinen 1979: 156–157). Kuten vepsässäkin, on liivin kielessä astevaihtelu pääsääntöisesti neutralisoitunut, kun geminaattaklusiileista tuli yksinäisklusiileja ja yksinäisklusiilit soinnillistuivat (Kallio 2016: 44). Postin mukaan liivissä tapahtui ”suffiksaalisen astevaihtelun neutralisoituminen” yksinäisklusiiliin **k* : **γ* [**ĳ*] tapauksessa, joka kehittyi soinnilliseksi g:ksi. Muutos tapahtui imperatiivin muodoissa, nominien **EĳĒ*-vartaloissa, refleksiivisessä verbijohtimessa **-ĳU-* sekä tietyissä nomineissa, adverbeissa ja adjektiiviveissa (Posti 1942: 195–199).

Ainakin liivin *gōz*-johdosten vatjan ja vepsän vastineet tukevat yksinäisklusiiliin rekonstruktioita liivin johtimeen. Postin (mts. 197) mainitsemista nomineista astevaihtelun neutralisoitumista osoittavat *ainagi* (< **ainakoinen*) ’ainoa’, vrt. va. *ainago*; *kajag(ōz)* ’lokki’, vrt. sm. *kajava* (~ *kaija* ~ *kaijakka* (Rapola 1966: 131)), va. *kajaga*; *pieđāg* ’petäjä’; *pīlōg*, *pīlgōz* ’pihlaja’, vrt. va. *pihlagad*; *gadag(ōz)* ’kataja’, vrt. va. *kataga*; *aragōz* ’harakka’, vrt. va. *araga*; *ō'dōg* ’ehtoo’, vrt. va. *ōhtagō*; *sōpkōz* ’saapas’, vrt. va. *sāppaga*; *lōinag* (< **lounakā-*) ’kaakko’, vrt. ve. *лoуnа* ~ *лoнg* : *лoнgen* (< **lounakēn*) ’päivällinen’; *vajāg* ’vajaa, vajavainen’, vrt. va. *vajaga*.

Yllä mainittujen sanojen lisäksi tähän itämerensuomalaiseen muotoryhmään kuuluvat Martti Rapolan (1966: 131–134) mukaan sm. *majava* ~ *majaa*, vrt. ve. *Majagoja* ’Majavaoja’; sm. *harmaa* ~ *harmoa* ~ *harmoo* ~ *harmaja* ~ *harmava*, vrt. ly. *harmag* ~ *harmak* ~ *harmaz*; ly. *emū* ’äiti, emo, suojelija’, vrt. ve. *emag* ’emäntä’ < **emako*; ve. *salag* ’salakka’ (huom. kuitenkin li. *salāk(ōz)*); va. *pīraga* ’piirakka’; va. *astraga*, ve. *azrag* ’atrain’. Rapola mainitsee myös suomen sanan

säünä ~ *säünäs* ~ *säünävä* ~ *säünäjä* ja sen vastineiksi lyydin muodot *šäühäg*, *säühag* (mts. 132–133). Kettunen mainitsee sanan mahdolliseksi liivinkieliseksi vastineeksi pohjoiskuurinmaalaisen kylännimen *Sänag* < **säunag* (LW 394), jota onkin Rapolan perusteluihin ja sanaryhmän muihin esimerkkeihin nojautuen syytä pitää suomalais-lyydiläisen kalannimen säännöllisenä vastineena.

Liivissä on alkuperäinen toisen tavunrajan geminaattaklusiili säilynyt soinnillistumatta mm. sanassa *rōntōz* 'kirja' < **raamattas* ja deminutiivisessa johtimessa *-ki* < **-kkAinEn*, esim. liK *ēlki* 'kaiku' < **häälikkäinen*, jūoimki 'juolukka' < **joomikkainen*, ka 'ŋki' 'tipu' < **kanakkainen*, liK *tūoimki* ~ liS *tüömki* 'tuomi' < **toomikkainen*. Si-säheiton aiheuttama sijainti soinnillisen aineksen jälkeen ei siis itsessään ole soinnillistanut geminaattaa, joten liivin johdin *-gōz* palautuu mieluummin kahden primäärin johtimen, **-k̄A* ja **-As* yhteensulautumisen kautta sekundaariin johtimeen **-k̄As*. Samankaltainen yksinäis-klusiilinen johdin esiintyy myös lounaisviron murteissa.

6. Lounaisviron *-kas* ja *-k̄as*

Pohjoisviron keski- ja rannikkomurteissa sekä keskimurteiden pohjalta viron kirjakielessä itämerensuomalainen tarkasteltava johdin on *-kas* [*-kkas*]. Nykyviron kirjakielessä *-kas* on produktiivinen johdin, jolla muodostetaan pääasiassa adjektiiveja, vähemmän substantiiveja (Kasik 2009: 118–119, 149–151, 168). Puhekielessä johtimella muodostetaan kuitenkin myös paljon substantiiveja. Kaksitavuisista paikannimistä on muodostettu henkilöviitteisiä substantiiveja kuten *pärnakas* 'pärnulainen', *poolakas* 'puolalainen'. Tämän lisäksi johtimen *-kas* avulla on muodostettu pejoratiivisia nimityksiä kuten *kaabakas* 'lurjus' ja *mörtsukas* 'murhaaja' sekä paljon eläimen- ja kasvinnimiä kuten *mullikas* 'mullikka', *vasikas* 'vasikka', *kajakas* 'lokki', *liblikas* 'perhonen', (*maksa*)*lutikas* 'maksamato', *sitikas* 'sitiäinen'; *kadakas* 'kataja', *pedakas* 'mänty, petäjä', *jalakas* 'jalava', *sinikas* 'juolukka; mustelma', *mustikas* 'mustikka', *vaarikas* 'vadelma', *maasikas* 'mansikka', *mesikas* 'mesikkä', *jōhvikas* 'karpalo' (mts. 118–119).

Pohjoisvirossa johdin liittyy vartalon heikkoon asteeseen, käytännössä siis genetiivin vokaaliloppuiseen vartaloon. Se liittyy myös yksitavuiseen genetiiviin, esim. *jõukas* 'vauras', *eakas* 'iäkäs', mutta genetiivin ollessa nominatiivia pidempi (*eda*-adjektiivit) se liittyy kaksitavuiseen vartaloon, esim. *hõbekas* 'hopeainen', *pimekas* 'pimeähkö' (mts. 119, 150–151, 168).

Pohjoisviron ja yleisemmin Suomenlahden eteläpuolisen itämerensuomen lyhyt geminaattaklusiili on periytynyt myöhäiskantasuomesta, jossa klusiileilla oli kolme kvantiteettia: vahvan asteen pitkä geminaatta, heikon asteen lyhyt geminaatta sekä yksinäisklusiili (vrt. esim. Lehtinen 2007: 148–149). Lyhyt geminaattaklusiili syntyi ensimmäisellä tavunrajalla astevaihtelun tuloksena umpitavun edellä. Kuitenkin sekä liivissä että pohjoisvirossa on geminaattaklusiilin äännelaillinen eli foneettinen ehto morfologistunut, joten lyhyt geminaattaklusiili voi esiintyä sekä avo- että umpitavussa (Pajusalu 2012: 203–204), esimerkiksi *koti* : *kotis* 'säkin : säkissä'.

Yleinen pohjois-(ja etelä-)virolainen ääntenmuutos on geminaattaklusiilin yksinäistyminen ja muuttuminen puolisoinnilliseksi sanan heikossa asteessa ensitavun pitkän tavuaineksen eli pitkävokaalisen, diftongi- tai konsonanttiloppuisen tavun jäljessä: *koobas* 'kuoppa', *paigale* 'paikalle', *heidan* 'heitän'. Vahvassa asteessa geminaatta on säilynyt, esim. *paika* 'paikkaa', *heita* 'heittää', ja on kestoaltaan pidempi kuin kirjallinen muoto antaa ymmärtää (Kettunen 1962: 45–46; Kask 1980: 80–82). Painottoman tavun jäljessä on niin umpi- kuin avotavussa lyhyt geminaatta, esim. *harakas* : *haraka* 'harakka : harakan', mutta etelävirossa ja pohjoisviron saarimurteissa esiintyy lyhyen geminaatan ja yksinäisklusiilin vaihtelu myös painottoman tavun jäljessä, esim. viS *raamat* : *raamadu* 'kirja : kirjan', *vikat* : *vigadi* 'viikate : viikatteen' (Kettunen 1962: 47, 49; Kask 1980: 84; Lonn & Niit 2002: 57). Kask (1980: 84) pitää klusiilin vaihteluttomuutta alkuperäisenä, mutta Junttilan (2018: 110) mukaan ainakin eteläviron toisen tavunrajan astevaihtelu on kantasuomalaista. Myös lounaisvirossa astevaihtelua on pidettävä alkuperäisenä, koska se noudattaa myöhäiskantasuomalaisen äänneympäristön asettamia ehtoja. Johtimen *-kas* vaihtelematon geminaatta lounaisviron muodoissa kuten *kaeakas*, *pihlakas* (vrt. kappale 7) on siten katsottava lainaksi muualta

pohjoisvirossa (liivissä astevaihtelu on kauttaaltaan tasoittunut, joten liivin vaihtelemattomuus selittyy rinnakkaiskehityksenä).

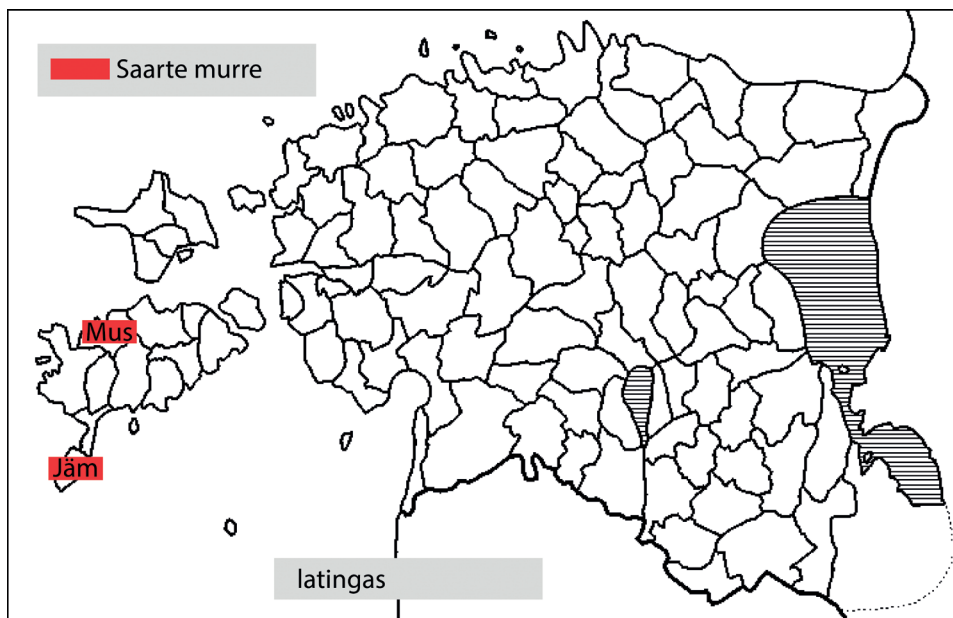
Vokaalivartaloon liittyvän *kas*-päätteen voi osoittaa kehittyneen pohjoisviron keskimurteissa. Tähän viittaa Saaresten esittelemä marjannimissä havaittava maantieteellinen variaatio (Saareste 1947). Pohjois- ja lounaisviron välillä esiintyy vaihtelua marjannimien äänneasussa: viP *muulukas* ~ viLo *muulgas* 'karvamansikka', P *pihlakas* ~ Lo *pihelgas* (~ Pohjois-Vigalassa *peelgas*) 'pihlaja', P *pohl(akas)* ~ Lo *poolgas* 'puolukka', P *vaarikas* ~ Lo *vaargas* (~ saarimurteiden ja koillisen manner-Viron *vaarmari*) 'vadelma' (Saareste 1947: 244–246).

Lounaisvirolaisissa varianteissa johdin liittyy synkronisesti katsottuna konsonanttivartaloon. Historiallisesti katsoen lounaisvirossa on tapahtunut toisen tavun vokaalin sisäheitto, jolloin on täyttynyt lyhyen geminaattaklusiilin yksinäistymisen äännelaillinen ehto johtimen seurattessa ensitavun pitkää tavuainesta. Kyseistä kehitystä ei ole tapahtunut koillisemmissä pohjoisviron murteissa, sillä niissä ei ole ollut toisella tavunrajalla astevaihtelua tai se on kadonnut varhain.

Toisaalta on mahdollista, että lounaisvirolaiset variantit palautuvat yksinäisklusiiliiseen johtimeen *-*kAs*, sillä suffiksaalisen astevaihtelun takia toisen tavunrajan yksinäisklusiili on aina heikossa asteessa.

Alla käsiteltävät sanat ovat eläimen- ja kasvinimiä, esim. Länsi-Saarenmaan *latingas* 'lahna' ja lounaisviron *vaargas* 'vadelma'. Esittelen sanat osoittaakseni johtimen *-gas* levikkiä lounaisviron sisällä. Sanoille ei ole liivinkielisiä vastineita, mutta muoto- ja levikkiargumenteiltaan (vrt. Junttila 2015: 139–146, 150–151) ne sopivat muualla artikkelissa esitettyjen lounaisitämerensuomalaisten sanojen ryhmään.

6.1. viLo *latingas* 'lahna'

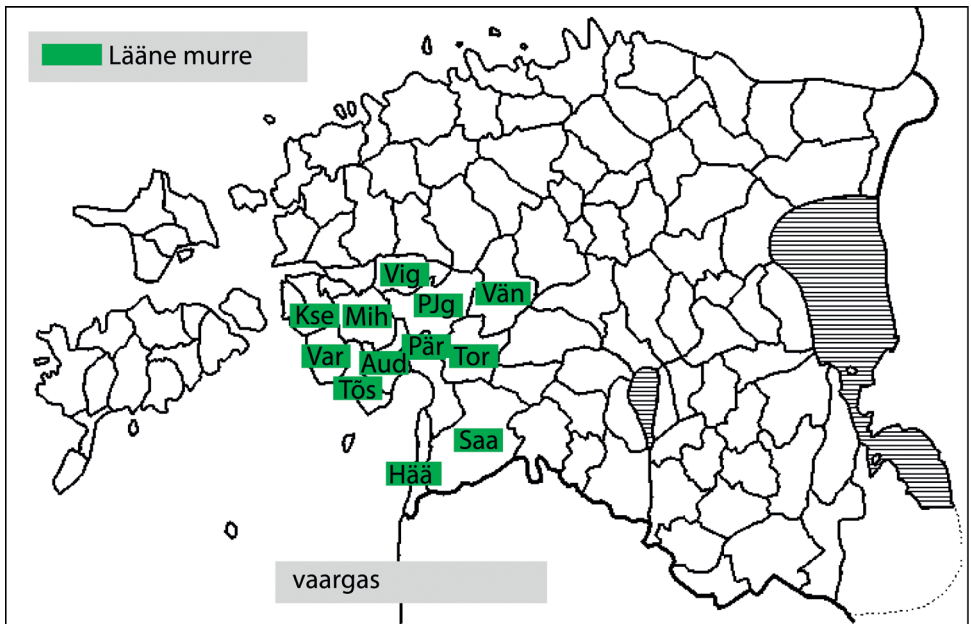

Kuva 3. Sanan *latingas* 'lahna' levikki (VMS).

Sanalla *latingas* on suppea levikki (ks. kuva 3) ja se on siten ilmeisen myöhäinen paikallinen johdos. Sen voi selittää muodostuneen sanan *heeringas* 'silli' analogian pohjalta. *Heeringas* itsessään on alaksa-lainen lainasana, johon vuorostaan on liittynyt päätte *-as* muiden kalanimien analogian pohjalta (EES). Huomioitavaa kuitenkin on, että päätte *-as* on liittynyt sanavartaloon saari- ja länsimurteiden alueella (EMS s.v. *heeringas*), kuten yllä esiteltyjen sanojen *ahunas* ja *angeras* tapauksessakin. Kirjakielinen vastine sanalle *latingas* on *latikas*, joka Kihelkunnan murteessa Saarenmaalla taas esiintyy muodossa *latigas* : *latiga*. Kuusalussa ja Viru-Nigulassa sana taipuu *ladigas* : *ladika* (EMS s.v. *latikas*): siinä on rannikomurteille ominainen astevaihtelu (Kettunen 1962: 49). Kihelkunnan muoto *latigas* voi suppeammasta levikistään huolimatta olla vanhempi kuin *latingas*, sillä jälkimmäisen nasaalin voi selittää muotoluokkautumatendenssillä sanan *heeringas* yhteyteen. Toisaalta itämerensuomessa esiintyy myös

(erityisesti paikannimissä) johdin **-nka* (Hakulinen 1979: 133–134), jolla on muodostettu mm. pohjoisviron *toomingas* 'tuomi'. Voi siis olettaa muodolle *latingas* monen eri sanan tai johtimen yhteisvaikutusta. Maantieteellisesti läheinen Kihelkunnan pitäjän vaihteluton muoto *latigas* kuitenkin viittaa lounaisitämerensuomalaisen päätteiden *-gas* ilmenemiseen kalannimessä *latingas*.

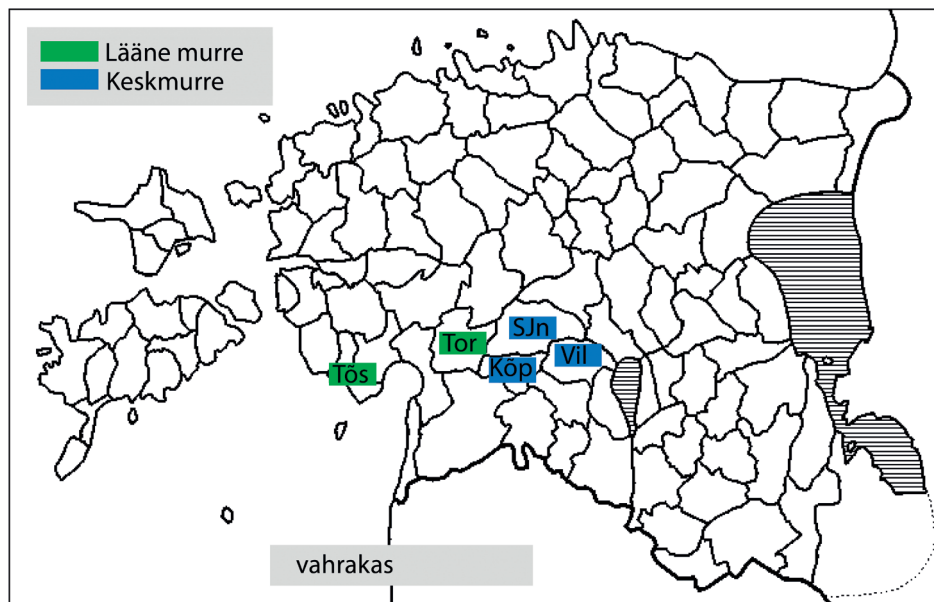
6.1. viLo *vaargas* 'vadelma'

Kuva 4. Sanan *vaargas* 'vadelma' levikki (VMS).

Variantti *vaargas* on äänneasunsa ja levikkinsä puolesta selvästi lounaisvirolainen, ks. kuva 4. Yleisemmin esiintyy saarimurteissa, pääosin länsimurteiden pohjoisryhmässä sekä keskimurteiden pohjoisryhmässä ja muutamissa rannikomurteiden pitäjissä muoto *vaarmari* variaatioineen, hajanaisesti myös *vaarpuu*. Kirjakielinen vastine sanalle on *vaarikas*, mutta murteissa esiintyy paljon paikallisia muunnoksia. Lounaisvirolaiselle variantille maantieteellisesti

läheinen muoto on *vaarak(as)*, joka esiintyy Häädemeesten ja Viljandin sekä Suure-Jaanin ja Karksin välisellä alueella (VMS). Myöhempi kontaminaatiolähtöinen muoto on *vahrakas* Keski-Viljandimaalla: Kõpussa, Suure-Jaanissa ja Viljandissa (Saareste 1947: 245). Torissa ja Tõstamaalla esiintyy myös analoginen *h*:llinen variantti *vahergas* ~ *vahargas* (ks. kuva 5), joka VMS:n tietokannassa esiintyy yhdessä variantin *vahrakas* kanssa. Jälkimmäinen on tosin pikemmin muodostunut *pihlakas*-alueen lounaisosan periferian ja *pohl*-alueen lounaisosan raja-alueella, kun taas *vahargas* ~ *vahergas* on kehittynyt muodon *pihelgas* analogian pohjalta. Analogia ilmenee myös lounaisvirolaisissa varianteissa *poholgas* ~ *pohulgas* ~ *puhulgas* 'puolukka', joissa esiintyy pohjoisvirolainen *h*-aines (Saareste 1947: 245–246; EMS s.v. *pohulgad*).

Kuva 5. Sanan *vahargas* ~ *vahergas* (Tor, Tõs) ~ *vahrakas* 'vadelma' levikki (VMS).

Sanan *vaarikas* ~ *vaargas* etymologinen vastine puuttuu liivin kielestä, mikä tekee sanan 'vadelma' kantasuomalaisesta rekonstruoimisestakin hankalampaa (Koponen 1991: 127–128). Pohjoisviron pitkävokaaliset

muodot jäävätkin etymologisesti hämäräksi. Länsisuomessakin esiintyy pitkävokaalinen *vaarama*, mutta tämän voi selittää kontaminaatiolähtöiseksi sanoista *vadelma* ja *muurama* (mts. 131). Jäljelle jäävät pohjoisviron muodot saattavat kuulua vanhaan murrejatkumoon, joka sitten jakautui Riianlahden ja Suomenlahden murteisiin, mihin sanan *vaargas* levikki viittaa.

Koponen esittää itämerensuomalaisten muotojen mahdollisesti palautuvan **vapVrma*-tyyppiin, jolloin kantasana olisi ollut **vapa*, joka pohjoiskantasuomessa olisi sekoittunut sanan **vata* kanssa. Toisaalta pohjoisviron *vaar*-tyypin alkumuoto on vaikea osoittaa (mts. 131). Saareste esittää johdoksen *vaargas* kannaksi sanan *varb* 'varpa' ja välittömäksi kantamuodoksi sen johdoksen *vaarik* 'varvikko', joka olisi analogiamuodostus sanojen *haabik* 'haavisto' ← *haab* ja *kuusik* 'kuusikko' ← *kuusk* pohjalta (Saareste 1947: 248). Oletettu metateesi **varpa* > **vapar-* > **vaar-* on kuitenkin äänteellisesti hankala eikä selitys ole siten perusteltavissa.

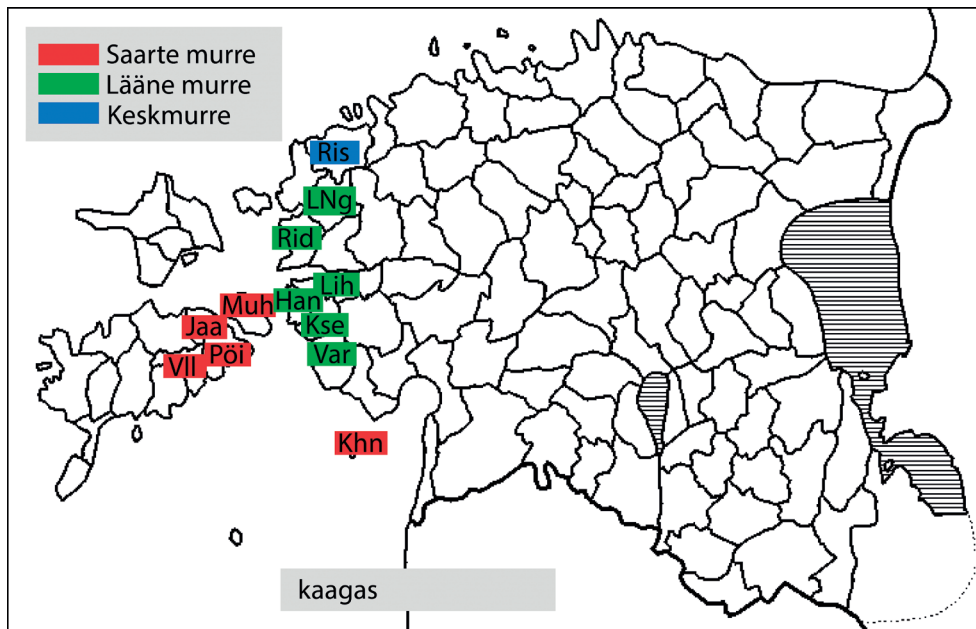
Yhtenä mahdollisuutena ehdotan, että pohjoisviron *vaar*-variantin variantit ehkä palautuvat hämärtyneeseen johdokseen sanasta 'vaahtera', jolloin rekonstruoitu alkumuoto on **vahteramarja*. Niemeämisen motivaationa olisi sekä vadelman että vaahteran lehtien sahalaitaisuus. Marjannimi on voinut äänteenmuutosten seurauksena ja semanttisen yhteyden hämärtyessä lyhentyä **vahdermarja* > **vaher-marja* > **vaermarja* > **vaarmarja*; tästä on voitu edelleen muodostaa *vaarpuu*. Äänneasuun on voinut vaikuttaa Saarenmaalta ja Kullamaalta tunnettu marjannimi *kaarmari* 'muurain' (VMS). Pohjoisviron *vaarikas* on sekin saattanut syntyä kontaminaatiolähtöisesti sanojen *vabarn* 'vadelma' ja *kaarel* 'muurain' pohjalta (EES s.v. *vaarikas*). Mikäli kontaminaatiolähtöisyys pätee molemmissa tapauksissa, olisi kyseessä kuitenkin kaksi erilaista sanamuodostustapaa ensimmäisen syntyessä **marja*-alkuisten yhdyssanojen pohjalta ja toisen noudattaessa **(i)kkA(s)*-loppuisten marjannimien rakennetta.

Variantit *vaarak(as)* ja *vahrakas* noudattavat yleispohjoisviro-laista sanamuodostusta johtimen liittyessä vokaalivartaloon; *vaargas*, *vahargas* ja *vahergas* sen sijaan näyttävät toisenlaista sanamuodostusta liittymällä konsonantivartaloon, joten kyseessä on joko toisenlainen sanamuodostus (konsonanttivartalo pro vokaalivartalo) tai erikoinen lounaisitämerensuomalainen äänteenmuutos.

7. Lounaisitämerensuomen *-k̄kAs

Lounaisvirossa ja liivissä osa johdoksista on toistensa tarkkoja vastineita. Tässä käsittelem lounaisviron eläimen- ja kasvinnimiä *kaagas* 'lokki', *kadagas* 'kataja', *pihelgas* 'pihlaja' ja *poolgas* 'puolukka'.

7.1. viLo *kaagas* 'lokki'

Kuva 6. Sanan *kaagas* 'lokki' levikki (VMS).

Sanan *kaagas* 'lokki' levikki (ks. kuva 6) ulottuu EMS:n mukaan VMS:ssä mainittujen kihlakuntien lisäksi Kirblaan ja Järva-Madiseen. Kihnussa on variantti *kaakas* (EMS s.v. *kaagas*). Länsimurteissa ja Ristissä esiintyy paitsi *kaagas*, myös *kaeakas* : *kaeaka* (EMS s.v. *kajakas1*). Liivinkielinen vastine on K *kajägöz*, S *kajägös* id. (LELS 101; SLW s.v. *kajägös*).

Pohjoisviron länsimurteissa **t:n* heikko aste on kahden lyhyen takavokaalin välissä joko vokalisoitunut tai kadonnut, esim. LNg Kul

koda : *koà* 'talo : talon', Noa LNg Mar *pava* : *pâ* 'pata : padan'. Kato-
muodot ovat yleisimpiä länsimurteiden pohjoisosassa. Niiden rinnalla
esiintyy hajanaisesti *j*:llisiä ja vokalisoituneita muotoja, esim. MärLõ
Vig Kir *oğar* ~ *ojar* 'udar' (Juhkam & Sepp 2000: 11). Saarimurteissa
esiintyy **j*:nkin sisäheittoa tai vokalisoitumista, enimmäkseen Saa-
renmaan itämurteissa sekä Muhun, Kihnun ja Hiidenmaan murteissa,
esim. Mus SaI Muh Phl Khn *âma*, Sörve *aëma* 'ajamaan', Muh Hi
Khn *mâ* 'maja' (Lonn & Niit 2002: 21).

Sana taipuu saari- ja länsimurteissa astevaihtelullisesti *kaagas* :
kaaka 'lokki : lokin'. Koska vaihtelu eroaa sanan *kadagas* 'kataja' vaihteluttomasta taivutuksesta (ks. alla), palautunee *kaagas* geminaatalliseen muotoon **kajakkas*, liivin vastineet taas yksinäisklusiiliseen muotoon **kajagas*. Levikkinsä perusteella geminaatallinen muoto on siis pohjois- ja lounaisvirolainen, kuten toinenkin linnunnimi **kotka* ⇒ *kotkas* (vrt. liK *kuotkânõz* < **kotkanas*). Murteellisena erona paitsi pohjois- ja lounaisviron, myös lounaisviron ja liivin välillä on myös vokaalienvälisen *j*:n sisäheitto. Variantit *kaakas* ja *kaeakas* vaikuttavat sitävastoin myöhemmiltä, sillä niissä esiintyy fonologistunut lyhyt geminaatta, joka noudattaa pohjoisvirolaista sanamuodostusta. Voi näin ollen päätellä, että *kaagas* edustaa vanhempaa, lounaisvirolaista kerrostumaa ja *ka(e)akas* myöhemmin levinnyttä analogista pohjoisvirolaista vaikutusta.

7.2. viLo *kadagas* 'kataja'

Sana *kadagas* 'kataja' esiintyy EMS:n mukaan saarimurteiden Kihelkonnassa, Pöiden ja Muhun murteissa sekä länsimurteissa ja taipuu *kadagas* : *kadaga* (EMS s.v. *kadakas*). Liivinkielinen vastine on K *gadāg(õz)*, S *kadag* ~ *gadāg(õs)* (LELS 61, SLW s.v. *gadāg*). Liivinkielisessä sanassa esiintyy vaihtelua, joka voi selittyä loppuheiton jälkeisellä sanan reanalysoimisella *õz*-päätteiseksi, ehkä samanaikaisesti sanan *pī'lgõz* kanssa (ks. alla). Haljalan, Saarenmaan, Käinan, Reigin ja Saarden murteissa esiintyy *s*-päätteetön *kadak*, pohjoisviron itämurteissa, Kodaveressa ja Tartu-Maarjassa *kadag* (EMS s.v. *kadakas*).

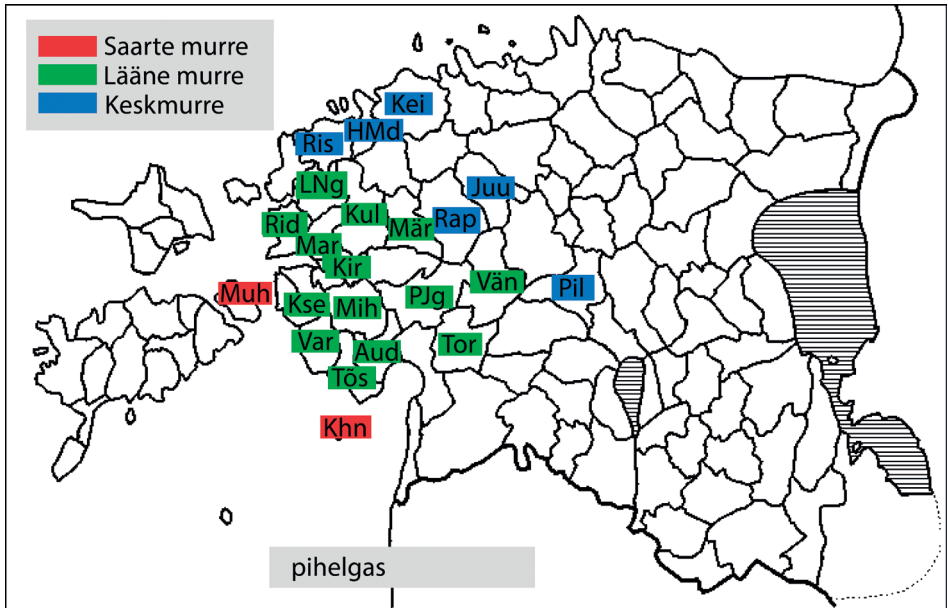
Sanan 'kataja' itämerensuomalaiset vastineet viittaavat yksinomaan yksinäisklusiiliseen **k̄A*-päätteeseen: sm. *kataja* ~ *katava* ~

kataa, ink. *kattāja*, ly. *kadag* ~ *kadai*, va. *kataga*, vs. *katai* : *kadaga* (Laanest 1975: 136).

Poikkeuksen muodostavat pohjoisviron muodot *kadak* ja *kada-kas* (EMS s.v. *kadakas*), joista edellinen taipuu *kadak* : *kadaka* Haljalan rannikkomurteessa, pohjoisviron itämurteissa ja Saarenmaalla sekä Karksissa, Kõpussa, Tartu-Maarjassa ja Äksissä; Viru-Nigulassa, Saardessa ja Viljandissa sana taipuu *kadak* : *kadaku*. Saarimurteisissa *kadak* taipuu yleisesti astevaihtelussa ja *a*-vartaloisena (*kadaga*), mutta Saarenmaalla myös vaihtelemattomana (*kadaka*); Jämajassa, Muhussa ja Mihklissä sanalla on *u*-vartalo (*kadagu*), Pühalepassa *o*-vartalo (*kadago*; EMS s.v. *kadakas*); Pühalepan saarimurteissa harvinaisesta jälkitavun *o*:sta ks. Lonn & Niit 2002: 31.

Pohjoisvirossa on painottoman tavun jälkeinen **k* kadonnut kolmitavuisissa vokaaliloppuisissa nomineissa, esim. *õhtu* 'ehtoo' < **õhtako* (vrt. liK *õ'dõg* id.) ja *vaja* 'tarpeen' < **vajaka* (vrt. liK *vajäg* id.). Tämän äänne muutoksen seurauksena 'katajan' odotuksenmukainen pohjoisvirolainen muoto olisi ***kada*. Mikäli kuitenkin ensitavun on lyhyt, on painottoman tavun jälkeinen klusiili voinut säilyä (Kettunen 1962: 75–76). Toisen tavun jälkeinen *-k-* on säilynyt saari- ja itämurteissa, kuten edellämainittu *kadag* ja esim. Ans *jalag* 'jalava', Kod *pedäg* 'petäjä' (EMS s.v. *jalakas*, *pedakas*).

Lounaisvirolainen taivutus noudattaa myöhäiskantasuomalaista toisen tavunrajan astevaihtelua, joten vaihtelun *kadak* : *kadagad* voi katsoa palautuvan tyyppiin **katakka* : **katakkat*. Vaihtelu on analogisesti tasoittunut eri murteissa eri suuntiin, eli joko geminaatan tai yksinäisklusiilin yleistymiseksi nominatiiviin ja genetiiviin. Yksinäisklusiiliseen sanavartaloon on lounaisvirossa lisääntynyt päätte *-as*, joka muualla pohjoisvirossa esiintyy variantissa *kadakas* (Kettunen 1962: 76), mutta mahdollisesti geminaattamuotoja aiemmin, koska yksinäisklusiilisia muotoja ei esiinny lounaisvirossa ilman *as*-päätettä, toisin kuin geminaattaklusiilisia muotoja.

7.3. viLo *pihelgas* 'pihlaja'

Kuva 7. Sanan *pihelgas* 'pihlaja' levikki (VMS).

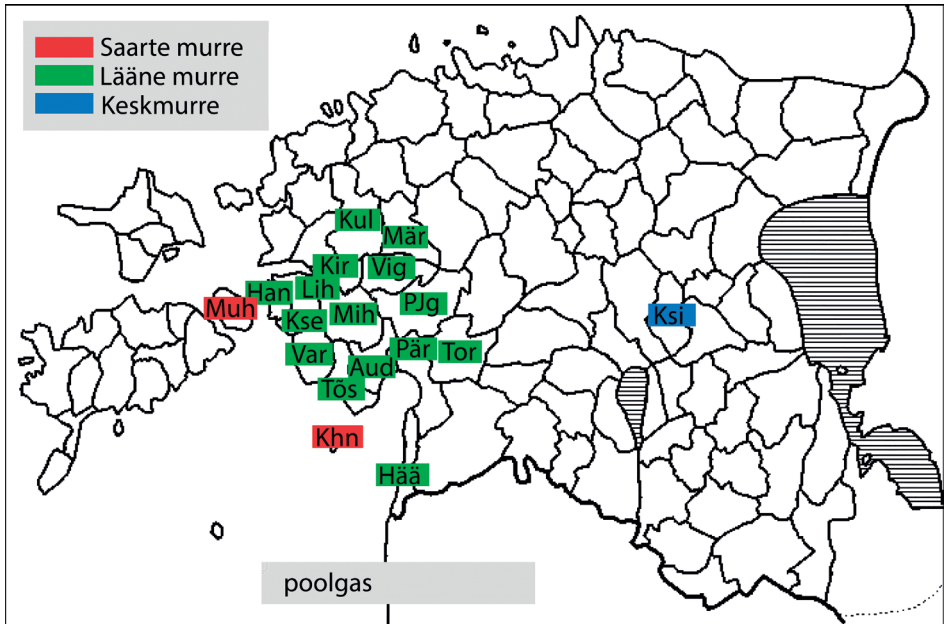
Sana *pihelgas* 'pihlaja' tavataan Läänemaalla, Harjumaan länsiosassa, Pilstveressä sekä Muhussa (VMS; ks. kuva 7). Sanan variantteja ovat Mih Juu *pehelgas* : *pehelga* ja Khn Tös *pihelgäs* : *pihelgä* (EMS s.v. *pihelgas*). Keski- ja koillismurteinen sekä kirjakielinen vastine on *pihlakas*, joka esiintyy rinnakkain sanan *pihelgas* kanssa Häädemeestessä, Juurussa, Karusessa ja Ridalassa (EMS s.v. *pihlakas*).

'Pihlajan' myöhäiskantasuomalaiseksi muodoksi on rekonstruoitu **pihla*, mutta johtamaton vartalo esiintyy hajanaisesti itämerensuomessa: pohjoisviron ohella vain lyydissä, pohjoisvepsässä (SSA s.v. *pihlaja*) sekä eteläviron tarton ja võron kielialueilla. Pohjoisvirossa johtamaton *pihl* on säilynyt Saarenmaalla ja Hiidenmaan Emmastessa ja Reigissä (VMS). Hiidenmaalla se on muodossa *pihel* : *pihla* (EMS s.v. *pihl*), jossa esiintyy Hiidenmaan murteille ominainen švaa-vokaali (Lonn & Niit 2002: 33–34).

Liivinkieliset vastineet ovat K *pī'lgōz* 'pihlaja', *pī'lōgpū* 'pihlajapuu' (LELS 242) ja S *pīlag*, *pīlak* 'pihlaja' (SLW 149). Kuten sanassa *gadāg(ōz)*, myös tässä sanassa esiintyy variaatiota etenkin salatsinliivin johtimissa; näiden kahden puunnimen kehitys on mitä ilmeisimmin ollut yhteinen. Läntisemmille lounaisvirolaisille asuille ovat kuurinmaanliivin muodot läheisempiä, itäisemmille taas salatsinliivin. Molemmissa liivin päämurteissa kuitenkin tavataan yksinäis-klusiilinen variantti ja liivin vastineen katsotaankin palautuvan muotoon **pihlaka(s)* (esim. Rapola 1966: 132; Hakulinen 1979: 127).

Vaikka sanan 'pihlaja' ensitavu ei olekaan lyhyt, on se silti kehittynyt viron murteissa samalla lailla kuin 'kataja': sanan *pihlak* 'pihlaja' genetiivi on Karksissa, Karusessa, Kõpussa, Tartu-Maarjassa ja Tormassa *pihlaka*, Saardessa *pihlaku* ~ *pihlagu*; võron Harglassa vastine on *pehlak* : *pehлага* (EMS s.v. *pihlakas*). Tartonmaalla yleisin muoto *pihlik* on rekisteröity myös Tõstamaalta, jossa sen genetiivi on *pihliga* (EMS s.v. *pihlik*). Näiden varianttien voidaan siis katsoa sanan 'kataja' vaihtelun tavoin palautuvan astevaihtelullisiin muotoihin **pihlakka* : **pihlakkan*.

Liivissä ja lounaisvirossa on tapahtunut samankaltaisia äänne-
muutoksia. Liivin kolmitavuisessa johdoksessa jälkitavun vokaali on redusoitunut ja painottomassa tavussa on tapahtunut vokaalin sisäheitto: **pihlakas* > **pihlgōs* >> *pī'lgōz*. Painottoman tavun vokaali on säilynyt yhdyssanassa *pī'lōgpū*. Lounaisvirossa on nähtävissä samanlainen kehitys: **pihlakas* > **pihlgas* > *pihelgas*. Lounaisvirolainen variantti on foneettisesti hyvinkin liiviläisen vastineen kaltainen, sillä lounaisvirossa jälkitavujen vokaalit ovat yleisesti redusoituneita (Juhkam & Sepp 2000: 18; Lonn & Niit 2002: 33).

7.4. viLo *poolgas* 'puolukka'

Kuva 8. Sanan *poolgas* 'puolukka' levikki (VMS).

Myöhäiskantasuomen **poola* 'puolukka' edustuu tytärkielissään moninaisesti, esim. suomen *puola* ~ *puolukka*, pohjoisviron *pohl* ja liivin *būlgōz*. Lounaisvirossa vastine on *poolgas* (ks. kuva 8). Pohjoisviron keski-, rannikko- ja itämurteissa esiintyy variantti *pohl*, kun taas lähinnä saarimurteissa sekä länsimurteiden luoteisosassa on säilynyt johtamaton vartalo *pool* (EMS). Muissa marjannimissä tavanomainen johdin *-kas* esiintyy hajanaisesti pohjoisvirossa: varianttia *pohlakas* tavataan Varblassa, Jürissä, Iisakussa ja Tormassa ja *pohlukas* esiintyy vain Suure-Jaanissa (EMS s.v. *pohlakas1*, *pohlukas*). Pohjoisviron *h* on myöhemmän analogisen muotoluokkaumatendenssin seurausta (Saareste 1947: 244–246).

Etelävirossa esiintyvät muodot *paluk*, *palohk(na)* (EMS s.v. *paluk(as)*, *palohk*), joita on uusimpien tutkimusten valossa syytä kommentoida itsessään. Koponen (1991: 142–143) toteaa, että Sammallahten mukaan ei eteläviron lyhyen *a:n* voi katsoa edustavan alkuperäistä

varhaiskantasuomalaista vokalismia. Aikion (2012) mukaan kuitenkin kantasuomen matalat vokaalit *a, *ä pitenevät sekundaarisesti soinnillisten yksinäiskonsonanttien *m, *n, *l, *r, *δ edellä vastaavasti keski- korkeiksi vokaaleiksi *oo, *ee. Tämän ääntenmuutoksen esti johdin, esim. viP *meel* 'mieli' < *meeli < *mäli ⇒ *mälettätäk > *mäletada* 'muistaa' (vrt. myös O'Rourke 2016). Tällöin sekä johtamattoman vartalon *poola että etelävirolaisen johdoksen *palVka voi palauttaa länsiuralilaiseen vartaloon *pala, jolloin etelävirolainen vokalismi edustaakin alkuperäistä kantaa (ks. myös Koponen 1991: 144, 149).

Koposen (1991: 143–145) mukaan mahdollisuus, että liivin *būolgōz* ja lounaisviron *poolgas* voivat johtua lainasta jompaankumpaan suuntaan, ja niiden lähtömuoto syntynyt pohjoisvirolaisen (Koposen muinaisvirolaisen) *poola ja etelävirolaisen (Koposen muinaisugandilaisen) *palVka-tyyppien yhteensulaumasta.

Lainautumisen sijaan pidän todennäköisempänä, että liivin ja lounaisviron variantit palautuvat yhteiseen kantamuotoon. Liivin muoto *būolgōz* palautuu lounaisviron tavoin säännöllisten ääntenmuutosten kautta muotoon *poolgas. Virossa ääntenmuutos *-k̄kAs > *-gAs itsessään on toki odotuksenmukainen konsonanttiloppuisen tai pitkävokaalisen ensitavun jäljessä (Kettunen 1962: 45–46), joten tarkkaan ottaen ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että lounaisviron sanassa on ollut geminaattajohdin eikä liivissä esiintyvää yksinäisklusiilia. Johdin sanassa *poolgas* ei kuitenkaan suoraan liity pohjoisvirolaiseen sanamuodostusmalliin, sillä pohjoisvirolainen *-kas* liittyy vokaalivartalaiseen muotoon (Kasik 2009: 119).

Yhteistä lounaisitämerensuomalaista alkuperäselitystä puoltaa myös sanan levikki, sillä lounaisvirolaisen murreosan levikki rajoittuu lännessä ja luoteessa sanan *pool*, pohjoisessa ja koillisessa sanan *pohl* ja kaakossa sanan *paluk* levikkeihin, joista viimeisestä esiintyy Lüganusessa ja Karusessa variantti *palukas* (Saareste 1947: 245; EMS s.v. *palukas*, VMS). Pärnun, Viljandin ja Türin väliin jäävällä murrealueella on myöhempiä analogisia kontaktimuotoja kuten *pohlukas* ~ *poholgas* ~ *pohulgas* ~ *puhulgas*, jotka ovat syntyneet tyyppien *poolgas* ja *pohl* kontaminaatiosta (Saareste 1947: 245–246; Koponen 1991: 144). Yllä esitelty *pihelgas* sopisi muodon *poolgas* analogiseksi malliksi molempien sanojen levikin perusteella. Tällöin myös lounaisitämerensuomalainen *poolgas* palautuisi yksinäisklusiiliseen muotoon *poolakas.

8. Lounaisitämerensuomen kronologiaa

Esitellyille lounaisitämerensuomalaisille murre sanoille voi löytää yhteisiä äänteellisiä kehityksiä, joten yleispohjoisvirolaisen kanta-muodon oletaminen ei välttämättä johda parhaaseen alkuperäselitykseen. Lounaisitämerensuomalainen alkuperä tarjoaa vaihtoehdoisen ja monin paikoin sopivamman selityksen perustuen eri muotojen levikkiin sekä paikoittain lounaisvirolaisen ja pohjoisvirolaisen johtimen rinnakkaisiintymiseen.

Esitän, että lounaisvirolaiset murre sanat, joissa on pääte *-gas*, edustavat erityistä lounaisitämerensuomalaista sanastokerrostumaa. Tämä kerrostuma on syntynyt ennen liivin kielen ominaispiirteiden kehittymistä, lounaisitämerensuomen kehittyessä omaksi murteekseen. Sanojen *pihelgas* ja *poolgas* yhteydessä mainitsin jo muodon äännelaillisuuden liivissä. Lounaisvirolaisissa sanoissa on tapahtunut sama äännelaillinen kehitys, eli painottoman tavun vokaalin sisäheitto vähintään kolmitavuisissa sanoissa, joka on vähentänyt näiden sanojen tavulukua yhdellä. Artikkelissa mainitsemani lounaisitämerensuomalaiset sanat olen koonnut taulukkoon 1.

Lounaisviro	Liivi	Pohjoisviro	Merkitys
<i>aganas</i>	<i>agānõz</i>	<i>agan</i>	'akana'
<i>ahingas</i>	<i>a'ḡgõz</i>	<i>ahing</i>	'ahingas'
<i>ahunas</i>	<i>o'unõz</i>	<i>ahven</i>	'ahven'
<i>angeras</i>	<i>aḡgõrz</i>	<i>angerjas</i>	'ankerias'
<i>ehtmes</i>	<i>ē'ḡmõz</i>	-	'vaate; hartiat'
<i>kaagas</i>	<i>kajāgõz</i>	<i>kajakas</i>	'lokki'
<i>kadagas</i>	<i>gadāgõz</i>	<i>kadakas</i>	'kataja'
<i>keermes ~ kiirmes</i>	<i>kīermõz</i>	<i>keere</i>	'kierrre, säie; puutoukka; leipäviipale'
<i>laines</i>	<i>lainõz</i>	<i>laine</i>	'laine'
<i>latigas ~ latingas</i>	<i>(lḡ'nõz)</i>	<i>latikas</i>	'lahna'
<i>lustjas</i>	<i>luškõz</i>	<i>luste</i>	'luste'
<i>orabas ~ oravas</i>	<i>vuorābõz ~ võrābõz</i>	<i>orav</i>	'orava'
<i>peelgas ~ pihelgas</i>	<i>pī'lgõz</i>	<i>pihlakas</i>	'pihlaja'
<i>poolgas</i>	<i>būolgõz</i>	<i>pohl(akas)</i>	'puolukka'

<i>pähkes ~ pähes</i>	<i>pē'gōz</i>	<i>pähkel</i>	'pähkinä'
<i>rahugesed</i>	<i>ro'ugōz</i>	<i>rahu</i>	'rauhaset; rauhanen'
<i>sadulas</i>	<i>sa'dlōz</i>	<i>sadul</i>	'satula'
<i>vaargas</i>	<i>(o'unōmōra)</i>	<i>vaarikas</i>	'vadelma'
<i>ädalas</i>	<i>a'dlōz</i>	<i>ädal</i>	'odelma'

Taulukko 1. Lounaisitämerensuomalaiset sanat.

Yhtäältä lounaisvirolainen sisäheittoinen ja vahva-asteinen ja toisaalta pohjoisvirolainen heikkoasteinen muoto jatkavat murteellista eroa, joka näkyy mm. indikaatiivin preesensin muodoissa. Pohjoisviron kirjakielessä alettiin 1800-luvulla käyttää analogisia heikkoasteisia muotoja yksikön ja monikon 3. persoonan tunnuksissa, esim. *annab*, *annavad* äännelaillisten sisäheittoisten muotojen *andab*, *andvad* 'antaa, antavat' sijaan; jälkimmäiset ovat lounaisvirossa käytettyjä muotoja (Prillop et al. 2020: 229). Pohjoisviron analoginen kehitys rinnastuu lounaisvirolaisiin muotoihin myös artikkelissa käsitellyissä johtimissa: pohjoisviron keskimurteista on myöhemmin levinnyt geminaatallinen päätte *-kas*, joka liittyy sanan vokaalivartaloon ja siten säilyttää toisen tavun vokaalin. Täten *gas*-päätteiset muodot edustavat eri sanastokerrostumaa kuin *kas*-päätteiset. Lounaisvirolaisiin murteisiin on kehittynyt rinnakkaisuutta myöhempien pohjoisvirolaisten kontaktien kautta, mikä selittää myös yksinäisklusiilisten muotojen paikoittaisen hajanaisuuden.

Lounaisvirolaiset muodot ovat kehittyneet Läänemaalla nykyiseen muotoonsa jo 1700-luvun keskipaikkeilla (Saareste 1947: 247). Voimme ajoittaa lounaisvirolaisen äänne muutoksen aikaan, jolloin lounaisviro oli erillään muusta pohjoisvirosta, sillä jälkimmäisessäkin tapahtui analogisia muutoksia, jotka eivät ulottuneet lounaisviroon. On mahdollista, että tämä kehitys alkoi jo rautakaudella, mutta viimeistään historiallisena aikana 1200–1600-lukujen välissä tapahtuivat lounaisviron ja pohjoisviron erilliskehitykset, joiden levikki noudatti historiallisten hallintoyksikköjen rajoja.

Keskeinen hallintoyksikkö, jonka rajoissa lounaisvirolaisten murteiden kehittyminen paikalliseksi kielimuodokseen on voinut tapahtua, oli Saarenmaan-Läänemaan hiippakunta. Hiippakunta yhdisti Saarenmaan, Maritiman ja Rotalian muinaismaakunnat. Hiippakunnan keskus sijaitsi ensin Lihulassa vuosina 1234–1251, jonka jälkeen

keskus siirrettiin Vanhaan-Pärnuun, kunnes liettualaiset ryöstivät kaupungin vuonna 1263. Tämän jälkeen hiippakunnan keskus määrättiin Haapsaluun, joka sai Lyypekin kaupunkioikeudet vuonna 1279. Hiippakunta säilyi omana alueellisena yksikkönään vuoteen 1584 asti, jolloin alue siirtyi lyhytaikaisen tanskalaisomistuksen (1561–1584) kautta Ruotsin alaisuuteen ja yhdistyi Pohjois-Viron eli Harju-Virun ritarikunnan, Järvamaan maakunnan ja Tallinnan kaupungin kanssa Eestinmaaksi nimitetyksi alueeksi. Keskiaikainen Eestinmaa kattaa alueen, jonka murteissa kehittyivät analogiset *h*:lliset variantit sanoissa *pohl(akas)*, *vahrakas*, itämurteinen *tohmikas* : *tohmingad* 'tuomi : tuomet' ja Harju-Madisen pitäjän eteläosan *muhlukas* 'karvamansikka' (Saareste 1947: 244–246).

9. Lopuksi

Tässä artikkelissa olen käsitellyt yleisitämerensuomalaisten johdinten **-As* (: **-Aha-*), **-k̃As* ja **-k̃kAs* esiintymistä lounaisitämerensuomalaisissa kielimuodoissa. Liivissä varhaisissa lainasanakerrostumissa yleinen sananloppu **-As* on kehittynyt muotoon *-(ð)z*, joka taas on yleistynyt muuhun sanastoon. Tämän lohkosyntyisen johtimen voi tulkita jopa kehittyneen yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kehitykseen on vaikuttanut liivin loppuheittoa seurannut sijasynekretismi ja sen aiheuttama paine erottaa nominatiivin ja genetiivin muotokategoriat paremmin toisistaan. Pitkäaikainen kontakti latvian kanssa on mahdollistanut kielessä jo olemassaolevan *(ð)z*-aineksen reanalyysin kohti latvian muodollisesti ja etymologisesti läheisen maskuliinin yksikön nominatiivin päätteen funktiota.

Myös lounaisvirolaisissa murteissa esiintyy innovatiivista *as*-päätteen käyttöä. Tässä artikkelissa on esitelty yhteensä 19 lounaisitämerensuomalaista **As*- ja **k̃As*-loppuista sanavartaloa, joista kahdeksan on käsitelty lähemmin. Käsitellyt sanat osoittavat äänneasunsa ja levikkinsä puolesta yhteisiä sanastollisia piirteitä, joita voi pitää yhteisinä innovaatioina.

Sekundaari johdin **-k̃As* on liivissä liittynyt sekä uudempiin lainasanoihin että vanhoihin perintösanoihin. Lähisukukielten vastineet osoittavat, että siinä ovat yhtyneet yksinäisklusiilinen **-k̃A* ja **-As*.

Sama yksinäisklusiiliin palautuva johdin esiintyy myös lounaisvirolaisissa murreanoissa. Joissain tapauksissa kyseisillä murreanoilla ei ole suoraa liiviläistä vastinetta, mutta vastineellisten sanojen olemassaolo osoittaa johtimen yhteiseksi.

Lounaisitämerensuomalaisissa kielimuodoissa on tapahtunut samoja äänne muutoksia, kuten toisen tavun vokaalin sisäheitto. Sen ajoitan murreanojen levikin perusteella varovaisesti historiallisen ajan alkuun 1200–1600-lukujen väliin, jolloin lounaisvirolaiset murteet kuuluivat samaan Saarenmaan-Läänemaan hiippakunnan hallinnolliseen alueeseen.

Lyhenteet

blt. = baltti	slv. = slaavi
grm. = germaani	sm. = suomi
ink. = inkeroinen	va. = vatja
kgrm. = kantagermaani	ve. = vepsä
kksm. = keskikantasuomi	ven. = venäjä
kur. = kantaurali	viL = pohjoisviron läsimurre
li. = liivi	viLo = lounaisviro
liK = kuurinmaanliivi	viP = pohjoisviro
liS = salatsinliivi	viS = pohjoisviron saarimurre
lv. = latvia	vksm. = varhaiskantasuomi
ly. = lyydi	vs. = võro-setto

Pitäjäluettelo

Kuurinmaa

Ii = Īra

Kl = Kūolka

Kr = Kūoštrōg

Lž = Lūž(kila)

Pz = Pizā

Viro

Ans = Anseküla

Aud = Audru

Emm = Emmaste

Han = Hanila

Hi = Hiidenmaa

Hel = Helme

Hlj = Haljala (rannikko)

HMd = Harju-Madise

Hää = Häädemeeste	Ran = Rannu
Jaa = Jaani	Rap = Rapla
Juu = Juuru	Rei = Reigi
Jõe = Jõelähtme (rannikko)	Rid = Ridala
Jäm = Jämaja	Ris = Risti
Kam = Kambja	Rõn = Rõngu
Kan = Kanepi	Rõu = Rõuge
Kei = Keila	Räp = Rápina
Khk = Kihelkonna	Saa = Saarde
Khn = Kihnu	San = Sangaste
Kir = Kirbla	Se = Settomaa
Kod = Kodavere (itämurre)	SJn = Suure-Jaani
KodT = Kodavere (Tarton murre)	TMr = Tartu-Maarja
Kra = Kraasna	Tor = Tori
Krk = Karksi	Trv = Tarvastu
Krl = Karula	Tõs = Tõstamaa
Kse = Karuse	Urv = Urvaste
Ksi = Kursi	Vai = Vaivara
Kul = Kullamaa	Var = Varbla
Kuu = Kuusalu (rannikko)	Vas = Vastseliina
Kõp = Kõpu	Vig = Vigala
Käi = Käina	Vil = Viljandi
LNg = Lääne-Nigula	Vll = Valjala
Mar = Martna	VNg = Viru-Nigula
Mih = Mihkli	Võn = Võnnu
Muh = Muhu	Vän = Vändra
Mus = Mustjala	
Mär = Märjamaa	
MärLõ = Märjamaan eteläosa	
Noa = Noarootsi	
Nõo = Nõo	
Ote = Otepää	
Pil = Pilstvere	
PJg = Pärnu-Jaagupi	
Pha = Püha	
Phl = Pühalepa	
Plv = Põlva	
Puh = Puhja	
Pär = Pärnu	
Põi = Põide	

Lähteet

- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. Teoksessa Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264), 227–250. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust264/sust264_aikio.pdf>
- Björklöf, Sofia. 2012. *Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa*. Pro gradu: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/37846>>
- EES = Metsmägi, Iris & Sedrik, Meeli & Soosaar, Sven-Erik (toim.). 2012. *Eesti etimoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <<https://www.eki.ee/dict/ety>>
- EMS = Kendla, Mari & Kalvik, Mari-Liis & Laansalu, Tiina (toim.). 1994–. *Eesti murrete sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus – Eesti Teaduste Akadeemia. <<http://www.eki.ee/dict/ems>> (Luettu 31.5.2022.)
- Ernštreits, Valts & Kļava, Gunta. 2014. Grammatical changes caused by contacts between Livonian and Latvian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1). 77–90. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.1.05>>
- EVE = Junttila, Santeri & Kallio, Petri & Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Pystynen, Juho (toim.). 2019–. *Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja*. <<https://sanat.csc.fi/wiki/EVE>> (Luettu 31.5.2022.)
- Grünthal, Riho. 2010. Sijasynekretismi morfologian koetinkivenä. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1(2). 91–113. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.06>>
- Hakulinen, Lauri. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Holopainen, Sampsa. 2019. *Indo-Iranian borrowings in Uralic: Critical overview of the sound substitutions and distribution criterion*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/307582>>
- Juhkam, Evi & Sepp, Aldi. 2000. *Läänemurde tekstid*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

- Junttila, Santeri. 2015. *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Väitös-kirja: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/158777>>
- Junttila, Santeri. 2018. Mille maq kifoda nõrgahn astmõhn aq saq kifotat tugõvahn? Teoksessa Sullõv, Jüvä (toim.), *Valitsõmisjaotusõst keeleaoluuni: Haldusjaotusest keeleajalooni: From administrative division to historical linguistics* (Võro Instituudi toimõndusõq 33), 107–117. <<https://wi.ee/wp-content/uploads/2018/12/Toimõndusõ.pdf>>
- Kallio, Petri. 2014. Diversification of Proto-Finnic. Teoksessa Ahola, Joonas & Frog (toim.), *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland* (Studia Fennica Historica 18), 155–168. Helsingin yliopisto. <<https://doi.org/10.21435/sfh.18>>
- Kallio, Petri. 2016. Historical phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7(1). 39–65. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.02>>
- Kasik, Reet. 2009. *Eesti keele sõnatuletus*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kask, Arnold. 1980. *Eesti keele ajalooline grammatika: Häälikulugu 1*. Tartu Riiklik Ülikool. <<http://hdl.handle.net/10062/29146>>
- Kettunen, Lauri. 1962. *Eestin kielen äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koponen, Eino. 1991. Itämerensuomalaisen marjanmistön kehityksen päälinjoja ja kantasuomen historiallista dialektologiaa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 83. 123–161.
- Laakso, Johanna (toim.), 1988. *Rückläufiges Wörterbuch des Livischen: Anhand des livischen Wörterbuches von Lauri Kettunen* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V:2). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Laanest, Arvo. 1975. *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja kirjanduse instituut. <<http://hdl.handle.net/10062/36351>>
- Lehtinen, Tapani. 2007. *Kielen vuosituhanne: suomen kielen kehitys kanta-uralista varhaisuomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LELS = Viitso, Tiit-Rein & Ernštreits, Valts. 2012. *Liivi-eesti-läti-sõnaraamat*. Tartu Ülikool. <<http://www.keeleeveeb.ee/dict/translate/lietlv>>
- Lonn, Varje & Niit, Ellen. 2002. *Saarte murde tekstid*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- LW = Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083023279>>

- O'Rourke, Patrick & Pajusalu, Karl. 2016. Livonian features in Estonian dialects. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7(1). 67–85. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.03>>
- O'Rourke, Patrick. 2016. Comments on Proto-Uralic Etymology: Derivations and Lexemes. *Linguistica Uralica* 52. 241–246. <<https://doi.org/10.3176/lu.2016.4.01>>
- O'Rourke, Patrick. 2022. The case for Southwest Finnic: areal or genetic grouping? *Linguistic Frontiers* 5(1). 25–33. <<https://doi.org/10.2478/lf-2022-0007>>
- Pajusalu, Karl. 1996. *Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi* (Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 54). Turun yliopisto.
- Pajusalu, Karl. 2012. Phonological Innovations of the Southern Finnic Languages. Teoksessa Grünthal, Riho & Kallio, Petri (toim.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266), 201–224. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_pajusalu.pdf>
- Posti, Lauri. 1942. *Grundzüge der livischen Lautgeschichte* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 85). Helsinki.
- Prillop, Külli & Pajusalu, Karl & Saar, Eva & Soosaar, Sven-Erik & Viitso, Tiit-Rein. 2020. *Eesti keele ajalugu* (Eesti keele varamu VI). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rapola, Martti. 1966. *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saareste, Andrus. 1947. Merkitys- ja muotoluokkautumat viron marjanimissä. *Virittäjä* 51. 241–248.
- SLW = Winkler, Eberhard & Pajusalu, Karl. 2009. *Salis-Livisches Wörterbuch* (Linguistica Uralica supplementary series 3). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. <<http://hdl.handle.net/10062/17034>>
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (toim.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Vaba, Lembit. 1977. *Läti laensõnad eesti keeles*. Tallinn: Valgus – ENSV TA Keele ja kirjanduse instituut. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:988985>>
- VMS = Pall, Valdek (toim.). 1994. *Väike murdesõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <<https://www.eki.ee/dict/vms>>
- YSuS = Kallio, Petri. 2019–. *Yhteissuomalainen sanasto*. <https://sanat.csc.fi/wiki/Luokka:Yhteissuomalainen_sanasto> (Luettu 31.5.2022.)

Liite 1. Liivin (ō)z-loppuiset itämerensuomalaiset sanavartalat.

Länsiliivi	Itäliivi	Pohjoisviro	Suomi	Merkitys	Viite
a'bnōz	a'bbōn(z)	habe	haven	'partakarva'	LW 1
a'brōz	a'bbōrz	habras	hauras	'hauras'	LW 1
a'dlōz	a'ddōl	ädal	ätelä	'odelma'	LW 2
ābōz	q̄bō(z)	haab	haapa	'haapa'	LW 266
ā'dz	q̄'dōz	ahas	ahdas	'ahdas'	LW 267
a'drōz	a'ddōrz	ader	aura	'aura'	LW 2
ā'dōr ~ ā'dr (SjW)	q̄'dōr(z) ~ q̄'dr (SjW)	aher	ahtera	'hedelmätön'	LW 266
agan(ōz)		viLo aganas	akana	'akana'	LW 2
airōz	āiraz	aer	airo	'airo'	LW 4-5
alab(ōz)		halapaju	halava	'halava'	LW 6-7
andōr(z)		andur	antura	'antura'	LW 10
angrōz	angōrz	angerjas	ankerias	'ankerias'	LW 11
aṅṅigōz (Pz) ~ aṅgrōz (Lž)	a'ṅgōz ~ aṅṅigrōz (Ii)	ahing	ahingas	'ahingas'	LW 10
arāgōz		harakas	harakka	'harakka'	LW 13-14
astōb	astām ~ astmōz	aste	astuin	'aste; askelma'	LW 15
azūm ~ a'zmōz (Va)		ase	asema	'makuusija, vuode; jälki, paikka'	LW 15-16
āzōz	q̄zō(z)	aas	ansa	'neulansilmä, astian kahva'	LW 268
be'bbōrz ~ pe'bbōrz		peber	peperö	'kuohkea, hauras'	LW 22
būolgōz ~ būolgōn (SjW)		pohl	puolukka	'puolukka'	LW 32
da'glōz	da'ggōl	tael	taula	'taula'	LW 35
ē'dmōz	ē'dōm(ōz)	ehtmes		'vaate'	LW 48
e'gz ~ e'ks	ä'gz ~ ä'ks (Ii) ~ ä'ggōz ~ ä'ggiz (Kl)	äke	äes	'äes'	LW 512
ē'ṅ(ōz)		vs. hähn	hähinä, hähni	'käpytikka'	LW 49

i'dgōz	idūkōl	idu	itu	'itu'	LW 65-66
i'gž ~ i'kš	i'ggōz	ikes	ies	'ies'	LW 69
imīliz ~ imīlōz (Kl)		imeline	ihmeellinen	'tungetteleva, hävytön'	LW 72
irmōz (~ irmzi)		hirmus	hirmuinen	'hirmuinen'	LW 75
istmōz ~ istīm ~ ištīm		iste	istuin	'istuin'	LW 77
je'llōz (~ je'ldzi)		elus	eloisa	'eloisa'	LW 87
jūoipkōz ~ jūoiпки ~ jūoiunki		joobik	juopukka	'juolukka'	LW 95
ka'glōz	ka'ggōl	kael	kaula	'kaula'	LW 100
ka'grōz	ka'ggōr(z)	kaer	kaura	'kaura'	LW 100-101
kajāg(ōz)		kajakas	kajava	'lokki'	LW 102
katōz	kat(ō(z))	kate	kate	'peitto, villapeite'	LW 110
kā'skō(z)	kō'skō	kasukas	kasukka	'kasukka'	LW 151
ke'g	ke'ggōz (Kl)	kāgu	kāki	'kāki'	LW 113
ki'drōz ~	kō'ddōrz ~	kōdar	ketara	'ketara'	LW 118
kū'drōz	kō'drō (Ii)				
kie'drōz	kie'ddōr	keder	kehrä	'kehrä'	LW 136-137
ki'ugōz ~ ki'ugmōz		kihv	-	'torahammas'	LW 131
kīermōz		keermes	-	'kierre, kierretty tervaköysi; puutoukka'	LW 124
kīndlōz ~	kīṅḍōl ~	kūunal	kynttilä	'kynttilä'	LW 134
kūndlōz	kīndil ~ kūndōl				
kīndlōz ~	kīṅḍōl ~	-	kyynel	'kyynel'	LW 134
kūndlōz	kīndil ~ kūṅḍil				
kīšōz	kīš	kiisk	kiiski	'kiiski'	LW 136
kīv(ōz)		kiivas	kiivas	'riita; viha'	LW 136
ki'urō ~	kō'urō ~	kōver	kovera	'kovera'	LW 120
kū'urō	kō'urōz (SjW)				
ko'grōz	ko'ggōrz	koger	kouri	'ruutana'	LW 143

kõpkõz		kaabe		'hiutale'	LW 150
ku'dgõz	ku'igõz	kude	kude	'kude'	LW 159
kukkõrz ~ kukâr (Kl)		kukal, kukur	kukku(ra)	'kello; siemenkota; nuppu; takaraivo (Kl)'	LW 160
kuotkana ~ kuotkanõz		kotkas	kotka	'kotka'	LW 175
kũ'odõ ~ kũ'odz, kũ'odõz (SjW)		kohus	kohtuus	'oikeus'	LW 162-163
kũrgõz ~ kurg		kurg	kurki	'kurki'	LW 167
kũzõ(z)		kuusk	kuusi	'kuusi(puu)'	LW 171
kã'm(õz)		-	kähmys	'kummitus'	LW 178
la'ggõz		lagi	laki	'laki'	LW 180
lain, lãinõz (Kr), laint, lãint : lãinõd ~ laņt : lãņtõd, laint : lãiņtõd (Kl)		laine	laine	'laine'	LW 182
lã'gõm	lõ'gõm ~ lõ'gõmõz (Va)	lõhe	lohkeama	'halkeama'	LW 204-205
lipkõz ~ lipskõz		lipakas	lipukka	'kimppu, lipukka'	LW 195
lõ'nõz		lasn	lahna	'lahna'	LW 205
lõskõz		laast	lastu	'lastu'	LW 186
luškõz		luste	luste	'kattara'	LW 209
lũodõb(õz)	lũoima	lõim	loimi	'loimi'	LW 207
lũomõz		loom	luoma	'elãin'	LW 207-208
lũd(õz)		luud	luuta	'luuta'	LW 209
ma'gdõz : ma'gdõd		Sa maged	-	'mallas : maltaat'	LW 214
mãm(õz) : mãmõd		-	myymit	'morsiamen lahja sulhasväelle'	LW 226
-	mõškõz	maasikas	mansikka	'mansikka'	LW 231
mõltsõz ~ mõltsa		malts	maltsa	'maltsa; jauhosavikka'	LW 222
mõtkõz : mõtkõd		mõte : mõtted	miete : mietteet	'ajatus : ajatukset'	LW 221
muškõz ~ muškõz		mustikas	mustikka	'mustikka'	LW 236
na'glõz	na'ggõl	nael	naula	'naula'	LW 241

mā-na'grōz	na'ggōr(z)	naeris	nauris	'peruna'	LW 241
nā'gōz	nō'gō	nahk	nahka	'nahka'	LW 252
nātōz	nōtōz	naat	naatti	'kaali'	LW 253
ni'drōz ~ nū'drōz	nō'ddōz	nōder	nōyrä	'heikko, mitätön, helposti särkyvä'	LW 245
nīdōz : nīdōd		niis : niied	niisi : niidet	'niisi : niidet'	LW 248
ni'zzōz		nisu	nisu	'nisu'	LW 248
ni'glōz ~ nū'glōz	nō'ggōl(z)	nōel	neula	'neula'	LW 245
nīsk ~ nīskō(z)		niiska	niiska	'kalan maiti'	LW 249
nukrōz	nukkōr(z)	nukker	nukero	'äreä, penseä'	LW 254
ouṇōz	o'unōz	ahven	ahven	'ahven'	LW 265
q̄'mōz (~ q̄'miḷ ~ q̄'mōkōl)		-	hahmo	'haamu'	LW 267
paganōz		pagan	pakana	'pakana'	LW 269
pa'glōz	pa'ggōl	pael	paula	'paula'	LW 269
paḷškōz		palmik	palmikko	'palmikko'	LW 273
pārdaz ~ pardōz (K1)		parras	parras	'parras'	LW 275, 279
pā'dōz ~ pā'ts	pq̄'dōz ~ pq̄'dōks	vs. paht	-	'makuusija, pehkut'	LW 278, 307
pē'gōz		viLo pāhkes	pāhkinä	'pāhkinä'	LW 282
pi'drōz ~ pū'drōz	pō'ddōz	pōder	peura	'hirvi'	LW 283
pāktsōz	pq̄'gōz	pahk	pahka	'pahka, paise'	LW 307
pī'gōz		pii	pii	'hammas, pii'	LW 296
pī'lgōz	pī'lōg	pihlakas	pihlaja	'pihlaja'	LW 297
pīsk(ōz)		piisk	piiska	'pihka, kuona'	LW 299
pīzōz ~ pūzōz	pōzōz	pōōsas	pensas	'pensas'	LW 285
-	piḷ(ōz)	piit	piitta	'paininpuu'	LW 299
pu'rmōz		puri(hammas)	purin	'poskihammas'	LW 318
puḷk(ōz)		putk	putki	'kukka'	LW 319- 320
pū'ts	pū'dōz, pū'di (Ir)	puhas	puhdas	'puhdas'	LW 320
rā'gōz	rō'gōz	raag	raaka	'ajopuu'	LW 344
rā'gōz	rō'gōz	rahe	rahje	'länkien vetohihna'	LW 344

rā'n	rṙ'n(ōz)	rahn	rahna	'kaatunut juurakko'	LW 345
rāntōz	rṙntōz	raamat	raamattu	'kirja'	LW 345
re'gž ~ re'kš	r(i)e'ggōz	regi	reki	'reki'	LW 332
repš	repšōz	rāābis	rāāpys	'muikku'	LW 333
ri' gž ~ ri'kš (~ rū'kš)	ri'ggōz	rukis	ruis	'ruis'	LW 337
rīemgōz		remmelgas	remmel	'hanhenpaju' (LiL), 'raitā' (liI)	LW 336
rī'm(ōz)		rihm	rihma	'remmi'	LW 340
ro'ugōz		rahu	rauhanen	'rauhanen'	LW 343
ruogō(z)		roog	ruoko	'ruoko'	LW 347
rāstōz		rāāstas	rāystās	'rāystāältā putoava vesipisara, rāystāässā oleva jāāpuikko'	LW 350-351
sa'dlōz ~ sā'dlō	sa'ddōl	sadul	satula	'satula'	LW 352
sa'grōb(ōz)	sa'briki	saarmas	saarva	'saukko'	LW 351, 352
salāk(ōz)		salakas	salakka	'salakka'	LW 353
sāpkōz	sōpkōz	saabas	saapas	'saapas'	LW 377
sēṙmō(z) ~ sōṙmōz ~ sēḑmōz, sīetmō (Kl) ~ sīetmōz		sōim	seimi	'seimi'	LW 359, 363
siḑīm ~ siḑmōz		side	side	'side'	LW 362
si'glō(z) ~ sū'glō(z)	sō'ggōl	sōel	seula	'seula'	LW 360, 364
sikṙ	sitkōz (Sr) ~ sitkā (Ir)	sitke	sitkeā	'sitkeā'	LW 368
sīemgōz ~ sīemt		seeme	siemen	'siemen'	LW 363
sīg(ōz)		siig	siika	'siika'	LW 369
sīrmōz ~ sūrmōz	sōrmōz	sōōre	sierain	'sierain'	LW 362
sūongōz		soomus	suomu	'suomu'	LW 386
sūrmōz : sūrmōd		suurmad	suurimo	'jyvā; muru'	LW 388

sü'bröz	söbrā ~ söbrāz (Kl) ~ sö'bbörz (SjW)	söber	seura	'ystävä'	LW 359- 360
sä'dgöz		säde	säde	'kipinä'	LW 392
tarab	taraböz	sarapuu	sarapuu	'pähkinäpuu'	LW 410
te'dröz	te'ddörz	teder	teeri	'teeri'	LW 411
tīböz		tiib	siipi	'siipi; evä'	LW 423
tq'göz		tahk	tahko	'hiomakivi'	LW 429
tördöz ~ tōrdaz (Sr)		törs	-	'vati'	LW 415
tiuröz ~ tüuröz	tōuröz	-	tyyris	'kallis'	LW 415
tunglöz	tungöl	tungal	-	'palava pölkkyy'	LW 440
tu'oigöz		tohi	tuohi	'tuohi'	LW 440
tūoröz		toores	tuores	'vihreä; raaka'	LW 441
tūrgöz		sulg	sulka	'sulka'	LW 443
tīrböz ~ tūrböz	tō'rmöz ~ tō'rvöz ~ tō'rböz	tōru (Sa türu)	terho	'terho'	LW 415
tä'u(göz)		vs. täü	tävy	'keuhko'	LW 447
u'ođlöz	u'oļmöz	ohi	ohjas	'ohjas'	LW 454
ūogöz ~ u'ogöz ~ u'ogmöz		ohakas	ohdake	'vihne, oas; pieni ruoto'	LW 454
va'bļöz	va'bbiļ		vaula	'ovenkahva'	LW 463
valmöz		valmis	valmis	'valmis'	LW 468
vē'žöz	vē'jöz ~ ve'ijöz	vähk	-	'rapu'	LW 476, 481
vi'glöz	vi'ggöl	vigla	viula	'jousipora'	LW 486
vingör(z)		vinge	vinkerä	'tiukka'	LW 489
vīgō ~ vīgöz (Kl)		vihk	vihko	'kimppu'	LW 492
vīrgöz	vīrg	viirg	viiru	'suikale'	LW 494
vuo'dröz	vō'ddörz	oder	ohra	'ohra'	LW 502
vuorāböz	vōrāböz	viLo oravas ~ orabas	orava	'orava'	LW 505
vīröz ~ vūröz	vōröz	vōōras	vieras	'vieras, outo'	LW 484